

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Sociální práce a transgender lidé

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Studijní program: **SOCIÁLNÍ PRÁCE A SOCIÁLNÍ POLITIKA**

Autor: Charlie Kučera

Vedoucí práce: PhDr. Martina HRUŠKOVÁ, Ph.D.

České Budějovice 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci s názvem „*Sociální práce a transgender lidé*“ jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby bakalářské práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé bakalářské práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 3. 5. 2021

.....

podpis

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval své vedoucí PhDr. Martině Hruškové, Ph.D. za odborné vedení této bakalářské práce a také za velkou trpělivost. Poděkování patří i mým kolegům z organizace FOKUS a mé rodině za pochopení a vstřícnost během psaní této práce, a také komunikačním partnerům a partnerkám za ochotu se zúčastnit výzkumné části práce.

Sociální práce a transgender lidé

Abstrakt

Tato práce se zabývá transgender lidmi v roli klientů a klientek sociální práce. Cílem práce bylo zmapovat zkušenosti transgender lidí se sociální prací v českém prostředí. V teoretické práci jsem popsal základní pojmy týkající se transgender problematiky včetně jejího současného legislativního rámce a jeho potenciální vývoj. Součástí teoretické části je i seznam organizací zabývajících se podporou pro transgender lidi v různých oblastech.

Pro zpracování praktické části jsem zvolil kvalitativní přístup, konkrétně techniku narativních rozhovorů. Mými komunikačními partnery a partnerkami byli/y transgender lidé se zkušeností s poskytováním sociální služby. Data jsem analyzoval postupem vycházejícím ze zakotvené teorie.

Na základě analýzy rozhovorů a porovnání s doporučeními pro tuto cílovou skupinu jsem zjistil, že základní specifickou potřebou transgender lidí využívajících sociální služby je přijetí jejich genderové identity ze strany sociální pracovnice. Další významná potřeba transgender lidí pak spočívá v očekávání, že sociální pracovnice bude dostatečně informovaná o této problematice. Pokud jsou tyto potřeby naplněny, pozitivně to ovlivňuje kvalitu spolupráce s transgender klienty a klientkami. Informovanost a postoj pracovníků je v Česku nejednotný, což se odráží na velkých rozdílech mezi zkušenostmi transgender lidí se sociálními službami. Zkušenosti transgender lidí ukázaly na potenciál pobytových služeb vystavovat transgender klienty více konfrontačním situacím než ambulantní služby. Praxe se však liší dle přístupu konkrétních pracovníků a služeb.

Tato práce poslouží jako podklad pro prezentaci problematiky práce s transgender klienty v organizaci FOKUS České Budějovice z. s.

Klíčová slova

transgender; transsexualita; LGBT+; sociální služby; sociální práce

Social Work and Transgender People

Abstract

This thesis explores the topic of transgender people as clients of social work. Its goal is to examine transgender experiences in the context of Czech social work. The first part is theoretical and focuses on terminology and current situation, mentioning legal framework and possible developments. The theoretical part includes a list of LGBT+ organisations which provide diverse kinds of support to transgender people.

I chose qualitative approach for exploring this topic and conducted narrative interviews. For this purpose I contacted transgender people who had the experience of being clients of social services. I analysed the outputs by the open coding method inspired by the Grounded Theory.

Based on the comparison between the interviews and expert advice I found out the following: the basic need among transgender clients of social work is for their experienced gender identity to be recognised and respected. It is also important for the quality of their mutual interaction that the social worker is aware of transgender issues. However, based on the collected transgender experiences, those needs are not always met. The level of knowledge on this topic and their stance varies among social workers in the Czech Republic. Finally, this thesis poses a question, whether social services providing accomodation might potentially expose transgender clients to more confrontational situations where gender is an improtant factor. Yet, it is concluded that the overall approach of the service matters the most.

The results of this work will be presented to the FOKUS České Budějovice NGO employees.

Key words

transgender; transsexuality; LGBT+; social services; social work

Obsah

Úvod	7
1. Teoretická část	8
1.1. Gender a pohlaví.....	8
1.2. Transgender a nebinární identita	9
1.3. Psychologická, sociální a spirituální stránka tranzice	10
1.4. Zdravotní stránka tranzice	13
1.5. Právní normy týkající se transgender lidí	14
1.6. Sociální práce ve vztahu k menšinám a LGBT+ lidem	16
1.7. Komunitní a další podpora mimo sociální práci.....	18
2. Cíl práce a výzkumná otázka	20
2.1. Cíl práce.....	20
2.2. Výzkumná otázka	20
3. Metodika	21
3.1. Výzkumná strategie	21
3.2. Metoda a analýza dat	21
3.3. Výzkumný soubor.....	23
3.4. Etika výzkumu	23
3.5. Limity výzkumu	24
4. Výsledky	26
4.1. Analýza rozhovorů	26
4.2. Centrální kategorie	38
5. Diskuze	39
6. Závěr	42
7. Seznam literatury	43
8. Seznam příloh	49
9. Seznam zkratk	53

Úvod

Téma transgender identity dostalo během 20. a zejména 21. století prostor vstoupit do veřejného prostoru v míře, která předtím nebyla v euroamerickém prostoru běžná ani možná. Přesto zatím neexistuje v Českém prostředí příliš odborných zdrojů, které by zachycovaly celostně všechny roviny tohoto pojmu. Ve veřejném prostoru je běžné, že se k mluvení o transgender identitě používá jazyk, který se snaží vyvolat dojem senzace či šokujícího odhalení, a takové texty místo vhledu do problematiky nabízejí stereotypický, zkreslený obraz.

Zejména ve starších publikacích autorů z lékařského prostředí se často vyskytuje název diagnózy z české verze MKN-10, tzv. „transsexualismus“, dále pak pojmy jako transsexualita, transsexuál, transsexuálka. V novějších publikacích se od těchto termínů upouští. V MKN-11 se pro pojmenování transgender identity používá název „gender inkongruence“ (genderový nesoulad), tento pojem ale není zatím příliš rozšířený.

Sociologické publikace nejčastěji používají pojmy jako transgender člověk, transgender (jako podstatné jméno), trans člověk. Jazykově tedy dávají důraz na genderovou roli a vystupování, které transgender lidé zastávají ve společnosti a fakt, že se během jejich života změnily. Tato práce bude terminologicky vycházet právě z tohoto pojetí.

V práci bude používán pojem „transgender člověk“ obecně pro lidi, kterým bylo určeno při narození jiné pohlaví, než je gender, se kterým se identifikují.

Pokud sociální pracovník, úředník nebo obecně zaměstnanec v pomáhajících profesích hledá nějaké vodítko, jak s transgender lidmi pracovat, s českými zdroji si nevystačí. Tento stav nejspíš souvisí s faktem, že transgender populace je poměrně malá. Pro sociální práci jsou ale informace o potřebách a očekáváních trans lidí relevantní, protože samotná tranzice je pro daného trans klienta významná sociální událost.

Cílem této práce je prozkoumání zkušeností transgender klientů sociálních služeb zamýšleným přínosem je zvýšit povědomí o této cílové skupině a poskytnout informace a oporu sociálním pracovnícům při práci s touto cílovou skupinou.

Pro hovoření o sociálních pracovnících a pracovnících je v práci místy použito generické femininum.

1. Teoretická část

1.1. Gender a pohlaví

Gender definuje Marie Čermáková v sociologická encyklopedie (2018) jako „*termín používaný pro skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy*“. Gender tedy chápe jako společenský konstrukt, odlišný od pohlaví, které je biologickou vlastností člověka, nezávislou na kultuře a společenském vnímání. Povaha společenského konstruktumu umožňuje genderu nabývat různé podoby v jiných kulturách, kategorie „muž“ a „žena“ může dělit různé množství rozdílů (Čermáková, 2018). Pohlaví a gender jsou u většiny lidí v souladu, uvádí Encyklopedie Britannica (2020).

Britannica navíc dodává, že termín gender se používá i pro genderové identity, které jsou kombinací mužského a ženského prvku, mezi těmito póly se pohybují nebo jsou pojetím genderu nezávislým na těchto dvou genderových kategoriích (Eds Encyklopedie Britannica, 2020). Concise Encyclopedia of Comparative Sociology (SASAKI M. a kol., 2014, s. 201) vyzdvihuje význam postmoderního a poststrukturalistického uvažování o genderu, které zpochybňuje esenciální pojetí genderu – tedy předpoklad, že všechny osoby stejného pohlaví mají něco společného. Pro tyto směry uvažování o genderu je typické přesvědčení, že sociální vztahy jsou nejvíce utvářeny tím, jak se o věcech mluví (SASAKI M. a kol., 2014, s. 201).

Současné vědecké pojetí genderu významně ovlivnila filosofka Judith Butler, která přišla s performativním pojetím genderu (SASAKI M. a kol., 2014, s. 201). Performativitu genderu vysvětluje jako proces ustanovování genderu tím, jak jedinec předpokládá a žije svůj gender – nejde pouze o jeho jednotlivá vyjádření slovy či jednotlivými skutky (Butler, 1999). Takové pojetí genderu nevyžaduje zařazení konkrétních identit do předem daných (binárních) kategorií, umožňuje gender popsat podrobněji a usnadňuje hovoření o nebinárních identitách.

Fifková a kol. (2008) uvádí, že pohlaví je definované kombinací pohlavních chromozomů X a Y – většina osob ženského pohlaví má dva chromozomy X, osoby mužského pohlaví jeden chromozom X a jeden chromozom Y. Vzácně se ale může stát, že se narodí osoba, která má pohlavní žlázy obou pohlaví, pouze jeden pohlavní chromozom nebo naopak více než dva (Fifková a kol. 2008). Dále uvádí, že s kombinací XX se navíc může narodit i osoba mužského pohlaví a s kombinací XY osoba ženského pohlaví, pokud se u nich projeví specifická mutace Y chromozomu. Pohlaví je proto podle Fifkové a kol. (2008) biologicky chápáno jako kombinace pohlavních chromozomů, hladin hormonů a fenotypem těla daného člověka. Pro určení úředního pohlaví je lékařům doporučeno řídit se vnější podobou genitálií (Fifková a kol.,

2008). Desátá verze mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) označuje neobvyklosti v oblasti chromozomů a pohlavních orgánů jako vady či (pseudo)hermafroditismus (ÚZIS, 2021), o lidech, kteří se narodili se znaky obou pohlaví, se však běžně mluví jako o intersexuálech (Thorová, 2015, Fifková a kol., 2008). Toto označení využívají i LGBT+ organizace, například ILGA (The International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association) a InterACT (Advocates for Intersex Youth).

Z úředního hlediska je v České republice pohlaví binární kategorií, může nabývat hodnot muž a žena. Pohlaví se přiřazuje při zápisu do knihy narození na základě písemného hlášení o narození dítěte, které vyplní lékař ve zdravotnickém zařízení, nebo na základě ústního oznámení o narození dítěte mimo zdravotnické zařízení. Úřední pohlaví, které je přítomno na dokladech, je tedy pouze zjednodušeným odrazem lékařského pojmu pohlaví. Vzhledem k tomu, že v praktickém využití spíše plní roli společenskou (podle dokladů se například stanovuje oslovení), má úřední pohlaví spíše funkci úředního genderu.

1.2. Transgender a nebinární identita

Transgender identita byla zařazena jako duševní porucha „transsexualismus“ v desáté revizi Mezinárodní klasifikaci nemocí (dále MKN-10) Světové zdravotnické organizace (dále WHO). Jedenáctá revize (MKN-11) od května 2020 přesunula transgender do kapitoly o zdravotních stavech souvisejících se sexuálním zdravím a přejmenovala diagnózu „transsexualismus“ na „genderový nesoulad“ (WHO, © 2021).

Wiesner (2017) uvádí, že v současnosti transgender hnutí po celém světě starší klasifikaci odmítá – jak pojem transsexualismus, tak binární pojetí genderové identity a termín transgender používá jako označení identity lidí, „kteří jsou jakýmkoliv způsobem nekonformní v souvislosti s genderem, jenž jim byl připsán na základě jejich biologického pohlaví“ (Wiesner, 2017, s. 10). Autor dále doplňuje, že se nemusí jednat o jeden z tradičních binárních pólů genderové škály, tedy muž nebo žena, ale také lidé, u kterých se vnímání vlastní identity v čase proměňuje nebo se zčásti či zcela vymyká rámci binárních či fixních genderových identit, mezi které se dají zařadit pojmy jako agender, nogender, non-binary nebo genderqueer, které se ustálily pro pojmenování těchto alternativních genderových identit. Pro označení lidí, kteří nejsou transgender, a splňují většinový společenský předpoklad, že lidé se ztotožňují s rodem, který jim byl při narození určen na základě jejich pohlaví, se používá pojem cisgender (Wiesner, 2017).

Důležitým pojmem pro popis transgender identity je tranzice. Tranzici definuje Lauren McInroy a kol. (2014) jako proces, jež podstupují některé osoby s minoritní genderovou identitou, spočívající v žití genderu, se kterým se daná osoba identifikuje. Tento proces dle zmíněných autorů může zahrnovat změnu oblékání a vzhledu, změnu jména, braní hormonů, podstoupení operací a/nebo změnu úředních dokumentů, aby odrážely genderovou identitu daného člověka. Ve většině zemí, i v těch které umožňují tranzici, nabývá úřední pohlaví pouze dvou binárních hodnot, muž a žena, přiřadit jinou kategorii umožňuje například Austrálie nebo Indie (Lindqvist a kol., 2020).

Studie Jacobsona a Joel (2020), která zkoumala podíl různých genderových identit mezi intersex lidmi v porovnání s těmi bez vývojových neobvyklostí v oblasti biologického pohlaví, uvádí, že zatímco běžná cisgender populace se ve většině případů výrazně přiklání k binárnímu sebepojetí, intersex lidé se k alespoň částečné nebinární zkušenosti hlásili zhruba v polovině případů.

1.3. Psychologická, sociální a spirituální stránka tranzice

Proces uvědomění si a přijetí své odlišnosti v oblasti sexuální orientace nebo genderové identity a následné sdělení této informace okolí se nazývá coming outem (Brumbaugh-Johnson a Hull, 2018). Brumbaugh-Johnson a Hull (2018) dále uvádějí, že většina odborných prací rozlišuje psychologické a společenské aspekty coming outu, které jsou navázané na vnitřní a vnější přijetí své identity. Z výzkumu těchto autorek vyplynulo, že při popisování své zkušenosti s coming outem byla pro transgender lidi hlavním tématem přijetí od okolí a jeho reakce. Více než jednorázovým sdělením své identity je tak coming out pro transgender lidi neutuchajícím procesem snahy předjímat a připravovat se na společenská očekávání a reakce týkající se (jejich) genderu a předcházet potenciálnímu ohrožení spojenému s více či méně násilnými formami transfobie přítomných ve společnosti (Brumbaugh-Johnson a Hull, 2018).

V souvislosti s coming outem přišla Vivienne Cass (1979) s modelem šesti fází formování homosexuální identity. Při popisu tohoto modelu v následujících odstavcích vycházím z její práce. Byť je tento model sestavený výhradně na základě zkušeností homosexuálních lidí s procesem přijímání své identity, Kenneady a Oswalt (2014) uvádějí, že mnohými odborníky na vzdělávání v oblasti coming outu obecně je stále tento model považován za standard i pro ostatní LGBT+ identity.

Cass (1979) pracuje s předpokladem, že lidé v naší společnosti běžně považují svou orientaci za heterosexuální nebo přinejmenším nepředpokládají, že jsou homosexuální. Homosexuální

lidé nejprve prochází „fází zmatení“, kdy se dozvídají, že existuje homosexualita a uvědomí si, že některé jejich jednání nebo myšlenky by mohly být označeny za homosexuální. To vytváří u homosexuálního člověka vnitřní nesoulad s předchozím vnímáním své identity, které typicky vede k přemýšlení nad vlastní orientací. V této fázi si své pochybnosti většina lidí nechává pro sebe. Druhá fáze formování identity, „porovnávání“ vychází ze stavu, kdy daný člověk přijal, že by mohl být homosexuální a potýká se s pocity jinakosti vzhledem k většinové společnosti. Třetí fáze je „tolerance identity“, kdy už o sobě daný člověk téměř s jistotou uvažuje jako o homosexuálovi. Protože stále výrazně pociťuje nesoulad s tím, jak ho vnímá většinová společnost, často vyhledává ostatní homosexuální lidi, mezi kterými spíše zažívá pocit, že je přijímaný a že někam patří.

Čtvrtá fáze je „akceptace identity“, ve které se daný člověk zpravidla více zapojí do života homosexuální komunity a zcela přijímá svoji orientaci, kterou postupně začne vnímat jako normální. Pokud úplně neminimalizoval svoje kontakty s heterosexuály, často se v tomto období svěří těm, ve které má důvěru. Pátou fází je „hrdost“, kdy homosexuální člověk přestane vnímat odmítavý postoj společnosti jako zásadní pro svou vnitřní identitu a více mu začne záležet na tom, jak ho vnímají ostatní homosexuálové, stane se součástí homosexuální komunity. Někdy je doprovázena silným odmítáním heterosexuální kultury a hodnot. To se mění v šesté fázi, „syntéze“, kdy dochází k opětovnému ocenění heterosexuálních spojenců, dochází k sladění veřejné a soukromé identity člověka (Cass, 1979).

Pozdější studie zpochybnilly nutnost lineárního vývoje identity přesně podle těchto fází (Kenneady a Oswalt, 2014). Dle těchto autorek pozdější studie nejčastěji přistupovaly ke sloučení vývojových fází modelu Cass do dvou období, první a poslední tři fáze se dle nich často prolínají. Jako další kritiku modelu Cass uvádí Kenneady a Oswalt, že byť se model využívá dodnes, nebyl příliš přezkoumáván a z dnešního pohledu tak chybí zohlednění společenského vývoje a také zapojení transgender lidí, lidí jiné než bílé barvy pleti a dalších lidí s různorodými identitami do takové studie.

Reakce okolí na coming out mohou být různé. Pavlica a kol. uvádějí, že přijímající postoj zaujímají zpravidla přátelé transgender lidí, pouze okolo osmi procent reaguje negativně. Naopak docílit přijetí v rodině bývá nejtěžší – přes 40 % rodičů na coming out svého potomka reagovalo negativně, matky byly většinou o něco více podporující než otcové.

Co se týče pocitu společenského přijetí, Pavlica a kol. (2018) tvrdí, že zhruba třetina transgender lidí v Česku se zde necítí dobře, nejčastěji jako důvod uvádějí přístup okolí, neinformovanost veřejnosti i odborníků, diskriminaci, misgendering. Misgendering vysvětluje Pavlica a kol. (2018) jako záměrné či nezáměrné označování lidí nesprávným rodem.

Podobnou zkušenost ukazuje i zahraniční výzkum – Parr a Howe (2020) uvádějí, že transgender lidé čelí ve společnosti zejména specifické formě genderově podmíněného násilí, tzv. mikroagresím. V případě transgender lidí jde podle těchto autorů o opakující se, ale v zásadě nenápadné nepřátelské situace, které signalizují nepřijetí nebo odmítnutí genderové identity daného člověka. Faktorem, který nejvíce zvyšuje riziko, že se transgender člověk stane cílem mikroagrese, je podle Parra a Howe (2020) mladý věk, významný negativní vliv má i chudoba, menšinová etnicita nebo rasa a také nižší míra subjektivně hodnoceného tzv. passingu – míry do jaké je člověk okolím vnímán v souladu se svou identitou.

Zároveň ale čelí transgender osoby i fyzickému násilí. Například Human Rights Campaign (HRC, 2020a) uvádí, že za rok 2020 v Americe zemřelo násilnou smrtí 44 transgender lidí, většinou lidí tmavé barvy pleti nebo sexuálních pracovníků. HRC (2020b) dále uvádí, že v Americe až 40 % mladých transgender lidí je bez domova (většinou poté, co byli odmítnuti svou rodinou), téměř polovina všech transgender lidí jsou přeživší sexuálního napadení.

Kromě psychologické a sociální stránky může mít transgender identita vliv také na prožívání spirituality. V západní společnosti je duchovní život transgender člověka často nepříznivě ovlivněn jak negativním postojem společnosti, tak i církvemi, které mohou tranzici považovat za hřích, uvádějí Bockting and Cesaretti (2001). Pozici katolické církve například vyjádřila v roce 2019 vatikánská Kongregace pro katolickou výchovu vydáním dokumentu „*Jako muž a žena je stvořil*“, kde se částečně vymezuje proti sociologickému pojetí genderu jako společenského konstruktů a nepřipouští existenci genderu, který by se rozcházel s vrozeným pohlavím. Takové pojetí genderu nazývá nebezpečnou genderovou ideologií a předpokládá, že povede k naprostému relativizování přirozeného řádu, vyprázdnění nejen genderové identity a ohrožení Bohem dané jednoty těla a duše.

Česká biskupská konference se v postoji příliš neliší a politicky se angažuje v oblasti transgender práv. Vydala například zamítavou připomínku k návrhu zákona, který má usnadnit transgender lidem úřední změnu pohlaví – argumentovala, že takový zákon je dle jejího názoru nepotřebný a už vůbec by se neměl vztahovat na nedospělé lidi (Česká biskupská konference, 2018). Přístup České církve evangelické je o něco vstřícnější, jedna z jejích výrazných tváří,

Martin C. Putna, v rámci svého kázání v roce 2018 o transgender lidech argumentoval, že i oni mohou svoji duchovní cestu zakončit Spasením.

Bockting and Cesaretti (2001) uvádějí, že přestože jsou transgender lidé náboženskými společenstvími často opomíjeni, není tento postoj obousměrný. Ve svém výzkumu zachytili zkušenosti transgender lidí s náboženským prožíváním, dokládaje, že i transgender lidé mají náboženské potřeby a hledají duchovní přesah.

1.4. Zdravotní stránka tranzice

Doporučený postup pro sexuology v péči o transsexuální pacienty (Fifková a kol., 2020) uvádí, že transgender pacientům může být poskytnuta řada zákroků o různé reverzibilitě. Plně reverzibilní je dle tohoto dokumentu poskytování léčby potlačující účinky vrozených hormonů (doporučuje se u pacientů do 18 let). Za částečně reverzibilní označuje hormonální terapii, jejímž cílem je feminizace či maskulinizace těla (například změna ochlupení, hloubky hlasu, zvětšení prsní žlázy). Ireverzibilní zákroky jsou chirurgické zákroky, které z většiny není možné přistoupit před 18 lety, výjimkou může být mastektomie (Fifková a kol., 2020). Dle Věstníku MZ ČR (2012) jsou ireverzibilní chirurgické zákroky následující:

- a) Female-to-male: mastektomie (redukční mammaplastika), hysterektomie, oboustranná ovariektomie, metaidoioplastika, faloplastika, scrotoplastika a urethroplastika.
- b) Male-to-female: orchiektomie, penektomie, vaginoplastika, klitorideoplastika a labioplastika.

Fifková a kol. (2020) v Doporučeném postupu pro sexuology uvádí, že hormonální terapii indikuje sexuolog po stanovení diagnózy F64.0 Transsexualismus dle MKN-10 a absolvování povinného interního a endokrinologického vyšetření, případně gynekologického a opětovné psychologické. Podle výzkumu organizace Transparent mezi českou transgender populací (Pavlica a kol., 2019) se mezi konkrétními zkušenostmi transgender lidí s nutnými vyšetřeními lišily, v některých případech výrazně. Kromě vyšetření, které doporučuje Fifková a kol. (2020), uvedla desetina respondentů, že museli podstoupit měření vzrušivosti, v některých případech provedl sexuolog dokonce vyšetření obnaženého těla formou pohledu či pohmatu (Pavlica a kol., 2019). Fifková a kol. (2020) tyto vyšetřovací postupy označují za zbytné až nevhodné. Poté, co transgender pacient absolvuje příslušná vyšetření a ve většině případů započne HRT, zasílá sexuolog dle Fifkové a kol. (2020) doporučení k odborné ministerské komisi, která posuzuje žádosti transgender lidí o změnu pohlaví a vydává stanoviska pro chirurgické výkony vedoucí ke změně pohlaví. Jako základní podmínky udává plnoletost, příslušnou diagnózu a

alespoň rok trvající život v příslušné roli za probíhající HRT. Situace je složitější u lidí, kteří jsou v některé z forem sňatku nebo mají nezletilé děti, ti se musí rozvést a dodat další posudky (Fifková a kol., 2020).

Hrazení a regulace cen zdravotních služeb a léčiv se řídí zákonem č. 48/1997 Sb. o veřejném zdravotním pojištění, zejména částí šestou, která pověřuje agendou schvalování léčiv a stanovování výše úhrady léčiv Státní ústav pro kontrolu léčiv (dále SÚKL). Jak vyplývá z databáze SÚKLu (© 2021), hormonální přípravky jsou částečně nebo zcela hrazeny, rozdíly jsou mezi konkrétními přípravky a způsobem administrace. Pojišťovna poskytuje úhradu nejlevnějšího přípravku, který je možné pro daného pacienta použít a pro hrazení některých hormonů (zejm. injekčních na olejové bázi) je jako podmínka stanovena ambulantní aplikace (SÚKL, © 2021).

Hrazení chirurgických výkonů se řídí Vyhláškou č. 134/1998 Sb. Ministerstva zdravotnictví, kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami. Úpravy velikosti hrudníku, sterilizace a většina zákroků souvisejících s rekonstrukcí genitálu jsou dle této vyhlášky úkony proplácené zdravotní pojišťovnou, pokud jsou zdravotně indikovány (včetně schválení ministerskou komisí, jak bylo popsáno výše). Mezi ve vyhlášce neuvedené (a tedy neproplácené) zákroky patří například odstranění vousů a ochlupení u trans žen, hlasová terapie a některé estetizující zákroky.

1.5. Právní normy týkající se transgender lidí

Mezi právní normy týkající se transgender lidí se řadí legislativa upravující možnosti změny jména a úředního genderu, zákony zaručující lidská práva, nepřímo pak také zákony týkající se manželství a registrovaného partnerství. Dále pak je zákonem ošetřeno proplácení chirurgických výkonů a hormonální terapie.

Úřední změna pohlaví a jména je ošetřena v zákoně č. 301/2000 Sb. (Zákon o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, dále Zákon o matrikách). Dle § 17a tohoto zákona se provede o změně pohlaví dodatečný záznam do knihy narození na základě potvrzení vydaného poskytovatelem zdravotních služeb, který je povinen toto potvrzení oznámit matričnímu úřadu do 3 pracovních dnů ode dne provedení změny pohlaví. Dnem změny pohlaví je den uvedený v tomto potvrzení.

Zákona o matrikách umožňuje si změnit jméno na základě žádosti, ale dle § 62 fyzické osobě mužského pohlaví nelze zapsat jméno ženské a naopak. Zákon dále uvádí, že „*Vzniknou-li pochybnosti o existenci jména nebo jeho správné podobě, je občan povinen předložit doklad vydaný znalcem.*“, což je důležité i při změně jména na neutrální podobu – u takového jména musí platit, že jde o existující jméno, které bylo už někde na světě použito jak jako mužské, tak jako ženské jméno. Jak uvádí § 72, pro změnu jména na neutrální jméno a příjmení je potřeba na matričním úřadě kromě žádosti o změnu předložit navíc potvrzení poskytovatele zdravotních služeb změnu jména o zahájení léčby pro změnu pohlaví (tato podmínka neplatí, pokud se změnu jména rozhodne osoba odůvodnit jinak). Dle stejného paragrafu je možné změnit si jméno a příjmení na finální tvar, byla-li léčba pro změnu pohlaví dokončena – pro tuto změnu je doložení potvrzení od poskytovatele zdravotních služeb nutné. Zákon dále uvádí, že pokud o změnu jména a příjmení osoba po změně pohlaví nepožádá, matriční úřad přepíše v knize narození její příjmení v souladu s pravidly české mluvnice ve tvaru odpovídajícím novému pohlaví; nezapiše jméno do knihy narození a učiní o tom oznámení soudu.

Zákon o matrikách dále dle § 69 umožňuje zapsat ženské příjmení v mužském tvaru, pokud jde o cizinku, osobu provdanou za cizince či registrovanou v partnerství za cizinku, osobu s trvalým pobytem v cizině (včetně osob, které doloží, že o trvalý pobyt za hranicemi usilují) nebo osoba prohlásí, že je jiné než české národnosti. Zejména poslední možnost je způsob, jak může FTM muž získat mužský tvar příjmení před úřední změnou pohlaví.

V současné době existují snahy legislativní úpravu tranzice změnit, zejména odstranit podmínku sterilizace pro změnu úředního pohlaví. Konkrétně jde o návrh Ministerstva Spravedlnosti ČR č. j. 581/2017-LO-SP/8 (2018), jehož součástí je i důvodová zpráva. Tato důvodová zpráva vysvětluje, že návrh na změnu české legislativy navazuje na úspěšnou snahu o zrušení této podmínky ve Francii (ESLP, 2017). ESLP (2017) došel k závěru, že podmínka nevratné povahy změny vzhledu (tj. podstoupení chirurgických zákroků včetně sterilizace) pro úřední změnu pohlaví je porušením článku 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv (dále Úmluva, 1950). Uvádí, že nedobrovolná sterilizace je ve společnosti obecně odsuzována a představuje nelidské a ponižující zacházení zakázané článkem 3 Úmluvy. Důvodová zpráva Ministerstva Spravedlnosti (2018) uvádí, že vzhledem k požadavku českého zákona, že změna pohlaví člověka je možná pouze při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů, je také česká legislativa v rozporu výkladem ESLP článku 8 Úmluvy. Česká republika jako smluvní strana Úmluvy, jejíž hierarchický význam je na úrovni ústavních zákonů, má dle předkladatelů návrhu změny zákona (Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2018)

povinnost sladit český zákon s Úmluvou tak, jak tuto problematiku vykládá ESLP. Důvodová zpráva (Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2018) uvádí, že pokud ke změně právní úpravy nedojde, může čelit Česká republika u ESLP podobným úspěšným žalobám jako v případě Francie.

V roce 2018 došlo k rozhodnutí Evropského výboru pro sociální práva, výboru nezávislých expertů založený podle článku 25 Evropské sociální charty (dále EVSP, 2018) ve věci stížnosti na porušení čl. 11 odst. 1 Evropské sociální charty (1961) Českou republikou, kterou rozsudek chápe jako dovysvětlení čl. 3 a 8 Úmluvy. Úmluva (1950) v čl. 3 hovoří o zákazu mučení a nelidského zacházení, v čl. 8 o právu na respektování soukromého a rodinného života. Rozhodnutí EVPS výslovně uvádí, že „[s]ituace, kdy jsou v České republice transgender osoby nuceny podstoupit sterilizaci, jinak je jim právní uznání změny pohlaví odepřeno, tak představuje porušení práva na ochranu zdraví zaručeného článkem 11 Charty z roku 1961“ (EVSP, 2018, bod 54.).

1.6. Sociální práce ve vztahu k menšinám a LGBT+ lidem

Na vymezení pojmu sociální práce se v českém prostředí nejvíc podíleli Matoušek (2001) a Navrátil (2001). Z jejich definic vyplývá, že sociální práce je pomáhající profese, společenskovední disciplína a oblast praktické činnosti (Navrátil ji označuje i jako umění), která se zabývá mapováním, pochopením a řešením, nebo alespoň zmírňováním sociálních problémů. Jde zejména o pomoc jednotlivcům, rodinám a komunitám (znovu)nabýt kompetence ke společenskému uplatnění a začlenění, k uspokojivým osobním i společenským vztahům. Dle Matouška (2001) vychází sociální práce z ideálu společenské solidarity a ideálu naplňování lidského potenciálu. V širším pojetí je sociální práce dle Matouška (2001) součástí sociálního zabezpečení občanů a sociální politiky.

K těmto cílům využívá sociální práce dle Navrátila (2001) tři základní metody: práci s jednotlivcem, práci se skupinou a komunitní práci. K těmto metodám pak ještě připojuje výzkum a administraci. Matoušek (2001) navíc doplňuje jako jednu z důležitých činností vytváření příznivých společenských podmínek, které umožňují účast na společenském uplatnění.

Matoušek (2007) s Navrátilem (2001) v českém prostředí představili antiopresivní přístup, který se zaměřuje na spolupráci se znevýhodněnými skupinami obyvatel. Cílem tohoto přístupu je minimalizovat diskriminaci na základě rasy, třídy, pohlaví, sexuální orientaci, postižení atd. Navrátil (Matoušek, 2007) uvádí, že existují snahy antiopresivní přístup definovat dostatečně

široce, aby zahrnoval i feministické, antirasistické a radikální koncepty, které mají podobné zaměření.

Jednou z nejvýznamnějších českých popularizátorek kritické sociální práce je Radka Janebová. Ta zmapovala požadavky na kritickou, radikální či aktivistickou sociální práci a zdůrazňuje zejména význam podpory sociálních pracovníků utlačovaným, zplnomocňování klientů za současné reflexe moci a normativní role sociální práce a také ostražitost před hledáním pouze individuální zodpovědnosti za potíže, které podle ní vycházejí v první řadě ze strukturálních příčin, neboť makrosociální struktury mají zásadní vliv na formování zkušeností jednotlivců (Janebová, 2015).

V běžných českých příručkách sociální práce, i těch zaměřených na jednotlivé cílové skupiny, se však neobjevují specifické rady pro práci s LGBT+ lidmi, například Matoušek (2010) nebo Urban (2018) pouze mimochodem zmiňuje homosexualitu v rámci kapitoly o sexuální práci a riziku pohlavních nemocí. Spolek PROUD vydal studii věnující se sociálně právní ochraně dětí v rodinách, kde alespoň jeden z rodičů je LGBT+ (Kutálková, 2018). Autorka uvádí, že transgender problematika je českou sociální práci novou oblastí, ve které chybí informovanost i zkušenosti. Spolek Prague Pride vydal na konci roku 2020 první část příručky věnovanou sociální práci s LGBT+ lidmi, která se v teoretické rovině zabývá prací s transgender lidmi více. Tato příručka je v praktické části této práce použita pro srovnání se zkušenostmi z praxe.

Sociální služby v České republice upravuje zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách (v aktuálním znění) a příslušná prováděcí vyhláška č. 505/2006 Sb. Zákon definuje sociální služby jako „*činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení*“.

Zákon rozlišuje poskytování sociálních služeb pobytovou, ambulantní či terénní formou. Nepředepisuje konkrétně jak pracovat s kategorií pohlaví či genderu klientů, nechává navržení postupů na poskytovatelích. Vyhláška 505/2006 Sb. uvádí v požadavcích na standardy kvality sociálních služeb, že poskytovatel určí okruh osob, kterým je služba určena, vytváří podmínky pro uplatňování vlastní vůle klientů při řešení své nepříznivé sociální situace. Poskytovatel dle vyhlášky dále má povinnost vytvářet a uplatňovat pravidla pro ochranu klientů před předsudky, negativním hodnocením, stereotypy a musí mít vypracována vnitřní pravidla, která popisují, jak předcházet porušení lidských práv a jak postupovat při řešení situací, kdy by mohlo dojít ke střetu zájmů poskytovatele a klientů (a postupovat podle nich).

Vzhledem k tomu, že lékařská diagnóza F64 nezbytná pro lékařské úkony a hormonální léčbu při tranzici, je vedena jako porucha osobnosti, vztahuje se na ni teoreticky tabulka vyhlášky č. 359/2009 Sb. O posuzování invalidity. Vyhláška uvádí, že při určení míry poklesu pracovní schopnosti je nutné prokázat podstatné narušení pracovního a společenského fungování v alespoň třech z následujících oblastí – v poznávání, emotivitě, afektivitě, ovládání, kontrole impulzů, ve způsobu chování, zvládání interpersonálních situací a v oblasti vztahů.

1.7. Komunitní a další podpora mimo sociální práci

Organizace věnující se podpoře pro transgender lidi a jejich blízké v Česku se zaměřují zejména na poradenství, osvětu a aktivismus za zrovnoprávnění a odstranění diskriminace. Projekt Sbarvouen.cz (© 2021) nabízí online peer konzultace pro LGBT+ lidi a jejich příbuzné prostřednictvím anonymní chatové aplikace. Tým konzultantů se od spuštění projektu několikrát obměnil, převážně jde o lidi s nevětšinou sexuální orientací. Projekt udržuje stav, kdy alespoň jeden z proškolených peer konzultantů je transgender či nebinární identity. Sbarvouen.cz je realizován organizací Prague Pride z. s. a je spolufinancován z dotací EU.

Organizace Transparent z. s. (© 2021) na svých stránkách jmetransparent.cz popisuje zaměření své činnosti jako budování transgender komunity, šíření osvěty a podporu trans* aktivismu. Její členové organizují podpůrné skupiny a individuální sociální a právní poradenství. V rámci šíření osvěty píšou články, pořádají diskuse, workshopy, spolupracují s médii a veřejností „*na budování pozitivního, reálného a nezkresleného obrazu trans* osob a jejich životů*“. Transparent z. s. je aktivní i na sociálních sítích Facebook a Instagram.

Organizace Transforum o. s. (v rejstříku spolků jako spolek TransForum, © 2021) jako své poslání uvádí zastupování zájmů transsexuálních lidí v Česku, veřejnou osvětu, podporu svých členů ve všech životních etapách, boj proti diskriminaci trans lidí a dále píše, že organizuje pravidelná setkání. Provozuje stránku transsexualita.cz, na níž se nacházejí články o tranzici a pojmech s ní spojených. Poslední příspěvek je ze srpna 2020, není tedy zřejmé, nakolik je organizace stále aktivní. Stránky transsexualita.cz nicméně zobrazí nejrozšířenější vyhledavače Google a Bing na první stránce po zadání hesla „transsexualita“, proto lze předpokládat, že nadále plní funkci osvěty či digitálního zdroje informací pro veřejnost a část transgender lidí.

Spolky PROUD (Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu) a Prague Pride jsou největšími českými organizacemi podporující LGBT+ minoritu obecně. Prague Pride kromě stejnojmenného festivalu a výše zmíněné poradny Sbarvouven.cz poskytuje také například poradenství pro budoucí LGBT+ rodiče, vyvíjí osvětovou činnost o nemoci HIV a v neposlední řadě vyvíjí aktivistickou činnost pro legalizaci manželství pro stejnopohlavní páry v rámci kampaně Jsme fér (Prague Pride z. s., © 2021). PROUD na legislativních snahách o zrovnoprávnění LGBT+ lidí s Pridem spolupracuje a dále se věnuje zejména výzkumné, osvětové a publikační činnosti, která slouží jako opora pro aktivistické a legislativní kroky k zrovnoprávnění LGBT+ menšin (PROUD z. s. © 2021)

Ekumenické společenství Logos (© 2021) o sobě píše, že je otevřenou podpůrnou skupinou pro LGBT+ křesťany a lidi, kteří ke křesťanské víře hledají cestu.

Organizace In IUSTITIA (© 2019) na svých stránkách označuje jako své zaměření boj proti násilí z nenávisti. Jako jedno ze svých podtémat pak v poslání výslovně zmiňuje i násilí z nenávisti na základě genderu a transfobie. Cílem této organizace je vnášet téma násilí z nenávisti do veřejné debaty, poskytovat právní pomoc obětem tohoto násilí, přispívat ke zlepšování postupů správních orgánů – a to za spolupráce s podobně zaměřenými organizacemi i médií. In IUSTITIA dle svých stránek také zprostředkovává kontakt na sociální služby pro obzvláště zranitelné oběti a ženám v bytové nouzi, které jsou oběťmi násilí nebo jsou násilím ohroženy.

2. Cíl práce a výzkumná otázka

2.1. Cíl práce

Jak vyplývá z teoretické části práce, v českém prostředí je téma zatím více prozkoumáno z pohledu medicínského a právního, jsou zpracovány i obecné materiály pro práci s menšinami. Z těchto oblastí sociální práce čerpá, doporučení pro práci s transgender se ale ani v kapitolách příruček sociální práce věnované menšinám zpravidla neobjevují a první monografické zpracování tématu sociální práce s LGBT+ lidmi v Česku bylo vydáno na přelomu 2020/2021 – digitální publikace proběhla v lednu tohoto roku (Prague Pride, 2020).

Jednou z méně zmapovaných oblastí sociální práce s transgender lidmi jsou jejich zkušenosti s různými formami služeb. Cílem této práce proto bylo zjistit zkušenosti transgender lidí se sociální prací, a to zejména v oblasti zohlednění jejich identity a fyzické podoby v závislosti na formě služby (pobytová, ambulantní, terénní) a typu zřizovatele (státní, soukromý) a na základě jejich zkušeností zmapovat specifické potřeby této cílové skupiny a připravenost sociálních služeb na tyto potřeby adekvátně reagovat.

2.2. Výzkumná otázka

Výzkumná otázka byla v návaznosti na cíl zvolena tak, aby se zaměřila na perspektivu transgender klientů sociálních služeb. Výzkumná otázka dále upřesnila zaměření výzkumu na zkušenost s českými poskytovateli sociálních služeb, a to z důvodu rozsahu práce a z důvodu rozdílnosti legislativního rámce pro tranzici a ochranu před diskriminací v různých zemích.

Výzkumná otázka zněla: Jaké zkušenosti mají transgender lidé se sociálními službami poskytovanými v České republice?

3. Metodika

3.1. Výzkumná strategie

Kvalitativní přístup byl zvolen na základě monografií věnující se kvalitativnímu výzkumu od Miovského (2006) a Hendla (2016). Dle Miovského je tento přístup vhodný při zkoumání nekvantifikovatelných skutečností, Hendl pak uvádí, že jeho výhodou je porozumění zkušenosti komunikačních partnerů. Vzhledem k zaměření práce na zkušenost malé a uzavřené menšiny se tedy kvalitativní přístup jevil jako vhodný. Hendl a Miovský se dále shodují, že kvalitativní výzkum může pomoci lepšímu porozumění fenoménům, které dosud zmapované příliš nejsou a nelze tedy účinně stanovit hypotézy pro kvantitativní výzkum. Protože neexistuje způsob, jak zjistit počet transgender lidí, natož těch, kteří mají zkušenost se sociálními službami, byl kvalitativní přístup vyhodnocen jako strategie s větší pravděpodobností úspěšnosti.

Komunikační partneři/partnerky byli/y získáváni/y metodou kombinující metodu sněhové koule a samovýběru, jak je popisuje Miovský (2006). Výzkumník jako člen transgender komunity měl možnost kontaktovat transgender a nebinární lidi prostřednictvím pro veřejnost uzavřených skupin na sociálních sítích. Do těchto skupin umístil nabídku k účasti na výzkumu. Se všemi osobami, které se přihlásily a patřily do cílové skupiny, provedl výzkumník rozhovory. Rozhovory byly pořízeny postupně, aby bylo možné průběžně hodnotit saturaci. Jedna osoba byla oslovena v rámci praxe k bakalářské práci v nízkoprahovém denním centru. Kontakt v tomto případě zprostředkoval personál zařízení poté, co výzkumník nastínil téma své bakalářské práce.

3.2. Metoda a analýza dat

Pro sběr dat byl použit nestrukturovaný narativní rozhovor, protože o něm Miovský (2006) i Hendl (2016) uvádí, že více podporuje získání přirozené, výzkumníkem méně zkreslené výpovědi o zkušenosti komunikačních partnerů než u strukturovaných forem rozhovoru. Nestrukturovaný rozhovor podle Hendla (2016) lépe umožňuje zachytit úplnou zkušenost účastníků, a tím i postřehy či vzpomínky, které by ve strukturovaném rozhovoru nemusely mít příležitost být zmíněny, byť jsou pro pochopení zkušenosti účastníků důležité.

Rozhovor probíhal jako videohovor nebo face to face (dle preference komunikačních partnerů/-ek). K online komunikaci byly využity aplikace Messenger a Instagram. Rozhovory byly zaznamenány pomocí osobního mobilního telefonu a notebooku výzkumníka v závislosti na zvolené formě a aplikaci.

Hendl (2016) i Miovský (2006) popisují, že hlavním úkolem výzkumníka při narativním rozhovoru je podnítit účastníka/účastnici k vyprávění a později se pouze doptávat na otázky. Miovský (2006) uvádí, že z tohoto důvodu je podoba doptávání různá i v rámci jednoho výzkumu a odvíjí se od stylu a obsahu vyprávění jednotlivých účastníků/účastnic. Ve fázi, kterou Hendl (2016) označuje jako stimulační, uvedl výzkumník rozhovor u všech komunikačních partnerů/partnerek předem připravenou formulací:

Vyprávějte mi prosím o tom, jaké zkušenosti máte s poskytováním té služby či služeb, které jste uvedl/a, od začátku, kdy jste poprvé službu vyhledal/a, až po ukončení spolupráce se službou (nebo do současnosti, pokud stále službu využíváte). Budu rád, pokud zmíníte, co Vám bylo při poskytování dané služby příjemné či nepříjemné, zejména vzhledem k vaší identitě, případně co jste od služby čekal/a, zda jste se něčeho obával/a – a zda se vaše očekávání či obavy naplnily.

Přesná formulace byla přizpůsobena pro konkrétní účastníky/účastnice na základě jimi dříve poskytnutých informací a využitých služeb. Následovalo samotné vyprávění účastníků, které se snažil výzkumník nepřerušovat, pokud nezaznělo něco nejasného, jak doporučuje Miovský (2006).

Na fázi vyprávění dle Hendla (2016) navazují fáze doptávání se a kladení zevšeobecnujících otázek, které rozhovor uzavírají. Když se vyprávění zpomalilo nebo zcela zastavilo, byly proto pokládány upřesňující otázky k tématu.

Postup zpracování dat vycházel z metody zakotvené teorie. Tato metoda byla zvolena, neboť o ní Miovský (2006) uvádí, že umožňuje společně analyzovat méně sourodá vstupní data (tedy vyvažuje jednu z nevýhod použitého nestrukturovaného rozhovoru). Hendl (2016) pak uvádí, že zakotvená teorie je vhodná při zkoumání specifické vymezené populace. Této charakteristice skupina transgender lidí vyhovuje.

Rozhovory byly přepsány pomocí textového editoru MS Word a zakódovány podle fází kódování o kterých hovoří Miovský (2006) při popisu zakotvené teorie: Nejprve proběhlo otevřené kódování, tedy hledání významových jednotek a jejich postupná kategorizace (ukázka otevřeného kódování prvního rozhovoru je k nahlédnutí v kapitole Seznam příloh). Ve fázi axiálního kódování pak proběhla identifikace vztahů mezi kódy a kategoriemi. V rámci selektivního kódování pak výzkumník identifikoval centrální kategorii a popsal způsob, jakým se vztahuje k ostatním kategoriím. Vztahy mezi kódy, kategoriemi a centrální kategorií byly znázorněny pomocí diagramů.

3.3. Výzkumný soubor

Výzkumu se jako komunikační partneři/partnerky účastnili/y čtyři transgender a nebinární lidé se zkušeností s využitím sociální služby po vnitřním coming outu. Šlo o dva muže, jednu ženu a jednu osobu, která se identifikovala jako transgender genderfluidní. V době poskytnutí rozhovoru byli všichni účastníci/účastnice zletilí/é, zkušenost jednoho účastníka se vztahovala k době, kdy mu bylo 14 let. Věk nebyl zjišťován (pouze dosažení dospělosti), pokud ho účastníci/účastnice samy nevedli/y. Jednalo se o lidi mezi osmnácti a čtyřiceti lety. Rozhovory zachytily zkušenosti transgender lidí s pobytovými a ambulantními sociálními službami, zkušenost s terénní sociální prací byla zmíněna pouze krátce, jednalo se o spolupráci s OSPOD. Byli zastoupeny zkušenosti se státním/městským zřizovatelem, církevními organizacemi a nestátní neziskovou organizací. Čtyři zájemci o účast byli z předvýběru vyřazeni, dva z důvodu, že měli zkušenost s jinou službou než sociální, jeden měl zkušenost pouze s poskytováním sociálních služeb v zahraničí a jedna neploletá zájemkyně nezískala svolení zákonných zástupců.

	Pobytová služba	Ambulantní služba	Terénní služba	Zřizovatel
Rozhovor 1	Azylový dům pro muže, noclehárna	Nízkoprahové denní centrum	-	církevní
Rozhovor 2	Azylový dům pro matky s dětmi	OSPOD	OSPOD	církevní, státní
Rozhovor 3	-	Centrum sociálních služeb – odborné sociální poradenství (rodinná poradna)	-	městský
Rozhovor 4	-	Organizace pro lidi s duševním onemocněním – odborné sociální poradenství	-	nestátní nezisková organizace

3.4. Etika výzkumu

Hendl (2016, s. 157–159), z jehož monografie věnované kvalitativnímu výzkumu vychází tato podkapitola, uvádí několik základních pravidel etického výzkumu: získání informovaného

souhlasu účastníků včetně svobody odmítnout pokračovat ve výzkumu, zajištění emočního bezpečí účastníků a jejich anonymity, princip reciprocity.

Před zahájením rozhovorů byly účastníkům/účastnicím poskytnuty informace o podobě a cílech výzkumu, výzkumník se jim představil a informoval je o postupu při nakládání s daty. Zároveň účastníky/účastnice informoval, že kdykoliv mohou rozhovor ukončit nebo odmítnout se zúčastnit výzkumu, a to až do termínu publikace práce. Byl získán ústní souhlas s poskytnutím rozhovorů, který byl ke konci výzkumu ještě ověřen.

Pro zajištění příjemných, nerušivých podmínek pro účastníky výzkumu jim bylo nabídnuto více možností, jakým způsobem rozhovor realizovat, a také možnost zvolit si čas. Možnosti rozhovoru formou chatu ani telefonického rozhovoru nikdo nevyužil. Vzhledem k výskytu hlasové a obecné tělesné dysforie mezi transgender lidmi byla účastníkům/účastnicím výzkumu nabídnuta i možnost textové komunikace, všichni však preferovali audio-orální komunikaci. Jeden účastník preferoval pouze hlasový rozhovor bez videa, toto bylo umožněno.

Před rozhovorem byla nabídnuta účastníkům možnost rozhovor zaznamenávat buď prostřednictvím písemného zápisu (s tím, že by rozhovor měl mírně pomalejší tempo) nebo pořízením nahrávky, kterou se výzkumník zavázal nesdílet s třetími stranami (s tím, že tuto nahrávku na přechodnou dobu uloží na svém telefonu či počítači a později ji přepíše). První možnosti nikdo nevyužil. Pro účely výzkumu byly místo jmen účastníků/účastnic použity přezdívky či označení, které si sami/y zvolili/y. I další osobní údaje, které by je mohly identifikovat, byly anonymizovány, pro transgender osoby je ochrana osobních údajů důležitá i z důvodu ochrany před nechtěným vyoutováním.

Komunikačním partnerům byly zaslány přepsané rozhovory a text hotové bakalářské práce na jimi poskytnuté kontakty. V jednom případě bohužel nebylo možné text práce sdílet pro nedostupnost dříve poskytnutého e-mailu. Výsledky výzkumu budou prezentovány formou přednášky pracovníkům pomáhajících profesí a studentům těchto oborů za účelem podpory kvalitní spolupráce sociálních pracovníků a dalších pracovníků v pomáhajících profesích s transgender lidmi.

3.5. *Limity výzkumu*

Tato podkapitola hodnotí vhodnost a rizika použité metodiky.

Účastníci/účastnice byli/y získáváni/y zejména přes skupiny na sociálních sítích, což do jisté míry ovlivňuje věkovou strukturu získaných komunikačních partnerů/partnerek a snižuje

případné zastoupení méně počítačově gramotných osob. Alternativou v získávání účastníků/účastnic by bylo oslovit sexuology, kteří s transgender lidmi spolupracují, aby pomohli získat komunikační partnery/partnerky. Vzhledem k pozici moci, ve které se doktoři v rámci podmínek úřední tranzice vůči transgender lidem nacházejí, by ale mohli/y být v takovém případě někteří účastníci/některé účastnice motivováni/y více obavami z následků nevyhovění v účasti na výzkumu.

Metoda sněhové koule umožnila získat jinak těžko kontaktovatelné komunikační partnery/partnerky, bohužel se ale nepodařilo získat doporučení na jejich další kontakty, které by svojí zkušeností byly relevantní pro výzkum a zároveň souhlasily s výzkumným rozhovorem. V případě realizace rozsáhlejšího výzkumu by pravděpodobně bylo nezbytné získat víc osob pro nultou fázi této metody, tedy další lidi s přístupem do jiných transgender skupin, kteří by pomohli se sháněním účastníků/účastnic.

Metodu nestrukturovaného interview nedoporučuje Miovský (2006) nezkušeným výzkumníkům, sesbíraná data jsou totiž složitější na kategorizaci a pro větší nesourodost rozhovorů také na interpretaci. Souhlasím, že ač mě toto doporučení neodradilo, byla pro mě tato metoda v některých fázích náročná. U kódování jsem často váhal, jak shrnout myšlenku daného úseku textu, aniž bych dané informace zkreslil, ale zároveň tak, aby kód byl stručný. Přiznávám, že se mi to ne vždy podařilo ideálně. Také hledání kategorií by bylo jednodušší, pokud bych se mohl opřít o témata nastolené předpřipravenými otázkami.

Přesto věřím, že zvolené metody sběru a analýzy dat byly vzhledem ke zvolenému tématu vhodné. Domnívám se, že pokud bych se ptal účastníků a účastnic jen na předem připravené otázky, pravděpodobně by nezazněla některá témata, nebo by alespoň dostala výrazně jiný prostor.

4. Výsledky

V této kapitole jsou nejprve představeny výsledky analýzy rozhovorů, druhá část potom porovnává odborná doporučení pro práci s transgender lidmi s konkrétními zkušenostmi transgender lidí se sociální prací v českém prostředí.

4.1. Analýza rozhovorů

Při otevřeném a následném axiálním kódování se postupně začaly rýsovat jednotlivé kategorie a subkategorie. Výraznými kategoriemi byly:

1. Důvody vyhledání služby a situace klienta/klientky
2. Tranzice a passing
3. Postoje a jednání okolí
4. Obavy a očekávání transgender lidí
5. Jednání transgender lidí
6. Jednání a postoje sociálních pracovníků a pracovníků
7. Hodnocení

Důvody vyhledání služby a situace klienta/klientky

Rozsáhlou kategorií tvořil kontext situace klienta/klientky a okolností, které je vedly k využití sociální služby. V tab. 1 níže je přiložen přehled kódů nejvýznamnějších souvisejících subkategorií, zbylé kódy této kategorie jsou k nahlédnutí v kapitole Seznam příloh v tab. 2. Mezi důvody pro využití služby se vyskytovaly běžné zakázky sociální práce: komunikační partnerka 4 (dále KP 4) potřebovala poradenství při hledání práce, komunikační partner 3 (dále KP 3) sháněl terapii v oblasti vztahů, komunikační partnerka Viktorie a komunikační partner J. (dále KP J.) pomoc při řešení nepříznivé bytové situace a hmotné nouze.

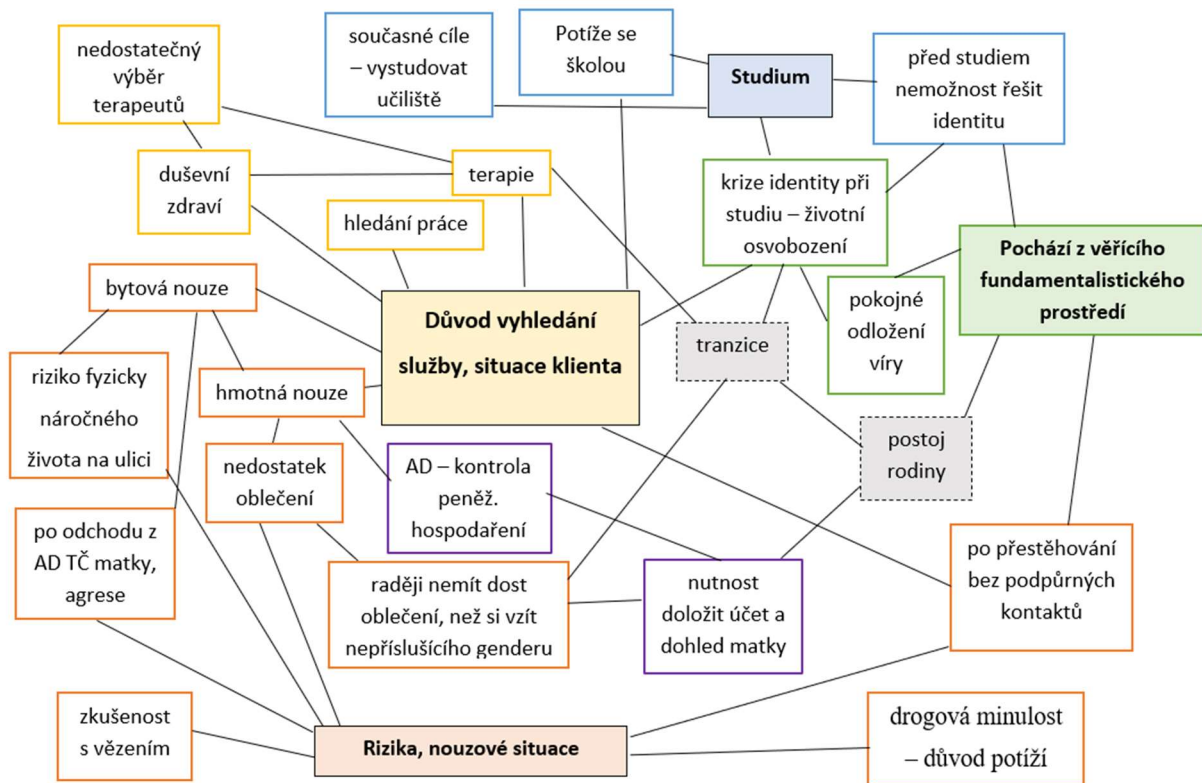
Vliv na výchozí situaci dvou klientů mělo i studium: KP J. se kromě alkoholismu a finančních potíží své matky, na které byl kvůli věku závislý, potýkal se špatnými známkami ve škole. Přesto však na školu nezanevřel, viděl ji jako cestu k osamostatnění. KP 4 studiu přikládala podpůrnou roli při procesu pochopení své identity, univerzitní prostředí jí dalo příležitost opustit víru, což vnímala jako osvobození. Silně náboženské prostředí, ze kterého pochází, jí totiž nedalo prostor pro prozkoumání a přijetí své identity. Proces ujasňování své identity pak částečně probíhal i v rámci využívání sociální služby.

Zkušenost s uvědoměním si identity v rámci odborného poradenství uvedl i KP 3, který si svou identitu uvědomil v rámci psychoterapie. Podporu v oblasti duševního zdraví využila i KP 4.

Tab. 1: Okolnosti využití služby a situace klienta (vlastní výzkum)

důvod vyhledání služby	náboženský kontext	rizika, nouzové situace
terapie	vyrůstání v církvi	riziko fyzicky náročného života na ulici
bytová nouze	vedla církevní mládež	drogová minulost – důvod potíží
hmotná nouze	studium teologie	udělení distancu kvůli nedodržení pravidel (zaspání)
duševní zdraví	pochází z DJS fundamentalistického prostředí	"noc na ulici se dá přežít"
hledání práce	krize identity – životní osvobození	situace – nedostatek oblečení
studium	ztráta víry – osvobození	raději nemít dost oblečení, než si vzít nepříslušícího genderu
před studiem nemožnost řešit krizi identity	netypická duchovní krize	dospělé starosti od mladého věku kvůli rodinné situaci
skoro-krize při studiu	pokojné odložení víry	odkázanost na dávky, finanční nouze
nezájem o další studium, ani pro získání kvalifikace	obvyklé DJS pauza od víry a pak návrat – ne u ní	hmotná nouze – nedostatek spodního prádla
Potíže se školou	vyrovnání se s tematikou víry	incident – po odchodu z AD TČ matky, agrese
současné cíle – vystudovat učiliště		po přestěhování bez podpůrných kontaktů
		složitá adaptace na rychlejší městský styl
		důvod využití služby – riziko selhání -> "nemít se kam vrátit"

Diagram č. 1: Důvody vyhledání služby, situace klienta (vlastní výzkum)

V diagramu č. 1 jsou znázorněny vztahy mezi subkategoriemi a vybranými kódy týkající se důvodů využití služby a situace klienta. Pro účely grafického znázornění byly některé související kódy sloučeny.

Tranzice a passing

Specifickou kategorií týkající se přímo genderové identity komunikačních partnerů a partnerek byla tranzice. Tato kategorie ilustruje průběh a možnosti tranzice v českém prostředí, například KP 4 mluvila o dlouhodobé docházení k sexuologovi v rámci fyzické přeměny, KP Viktorie zmínila nepružnost úřadů, které trvaly na oslovování podle údajů v dokladech, byť to nevnímala jako komplikaci. KP J. uvedl, že provizorní jméno a gender nerespektovaly před úřední změnou ani pracovníce azylového domu, kde využíval služeb (podrobněji se zabývá přístupem a jednáním pracovníků jiné kategorie).

V rámci sociální tranzice zmínili KP 2 a KP Viktorie přizpůsobení šatníku svojí identitě, KP 2 uvádí i napodobování mužských vzorů v rodině. KP 2 zmiňoval neúspěšné pokusy „zůstat dívkou“ – vedly pouze k prohloubení dysforie.

Výraznou podkategorii tranzice pak tvořil passing, míra, s jakou okolí přiřadilo komunikační partnery a partnerky k genderu, se kterým se identifikují. KP J. i KP Viktorie zmínili, že je pro ně důležité vystupovat autenticky bez ohledu na reakce okolí. Viktorie k tomu zároveň dodala, že pokud okolí její identitu vnímá správně, pak preferuje svou trans identitu nezmiňovat. KP J. se svým způsobem s nálepkou „trans“ vlastně neztotožňuje, vnímá se v první řadě jako muže a chce tak být vnímán i okolím. I z toho důvodu nepovažoval za dostatečné být oslovován neutrálně.

Byť v Česku působí několik LGBT+ podpůrných organizací i organizací zaměřených na osvětu a podporu transgender lidí, přesto se stalo, že KP 4 informace o tomto tématu neměla, ani neznala nikoho se stejnou identitou. Dle jejího názoru to souviselo s izolací od běžné společnosti kvůli nábožensky založenému okolí, jak už bylo zmíněno v předchozí kategorii.

Tab. 3: Tranzice a passing (vlastní výzkum)

tranzice	
out od začátku poskytování služby	předcházely 2 roky sexuologických terapií
trans identita djs nevedla k ztrátě přístřeší	probíhající tranzice
osobní doklady nekomplikovaly djs situaci	vyšší věk (29) pro tranzici neideální
otevřenost ohledně trans identity	"genderová krize"
mužská identita, ne trans	vyšší uvědomování genderu ostatních
transsexualita jako cesta ne identita	neznala nikoho se stejnou zkušeností
částečná sociální tranzice – mužská zájmena, původní jméno	neměla informace, možnost o tranzici s někým mluvit
autentické vystupování	nespokojenost s neutrálním genderováním – preference svého genderu
dysforie z menstruace	dysforie z dívčího oblečení
koupení boxerek s unisex vzhledem	passing/vzhled
napodobování mužských vzorů od dětství	úspěšný passing
uvědomování si trans identity = jinakosti od dětství	preference klientky neoutovat se, pokud její gender vnímán správně
uvědomování si trans identity před znalostí termínů	autentické vystupování i na úřadě
opakovaná snaha být genderově konformní – neúspěch	hezké holčičky x osoba s ženským jménem vystupující v mužském rodě
návštěva OSPOD po změně jména	provizorní jméno pro tranzici přišlo lidem divné
vyoutování na základě příjemného přístupu SP	provizorní jméno pro tranzici nesdílel na AD
out od začátku poskytování služby	Vnímán DJS jako divná dívka
psychoterapie pomohla uvědomit si identitu	otázky na identitu od okolí
gender – hotová věc	matka gender prádla neřešila

Postoje a jednání okolí

Kategorie postojů a jednání lidí v klientově okolí doplňuje kategorii okolností využití služby o informace, jak hodnotili komunikační partneři a partnerky přístup svého okolí a společnosti k sobě. Přesněji řečeno, jak lidé v jejich okolí vnímají jejich genderovou identitu, v kom mají v rámci své tranzice spojence a kdo je naopak nerespektuje nebo v nich vyvolává obavy.

Přístup společnosti vnímali/y komunikační partneři a partnerky poměrně nevyhraněně, KP Viktorie uvedla, že postoj lidí v okolí záleží na konkrétním člověku, KP 4 zmínila absenci negativních zkušeností. Viktorie k tomuto tématu zmínila, že vždy existují možnosti, jak případnou netoleranci řešit. Ačkoliv považovala přijetí či nepřijetí okolím za závislé na

individuálních postojích, zároveň se domnívala, že převažující postoj ve skupině má vliv na míru tolerance jejích jednotlivých členů.

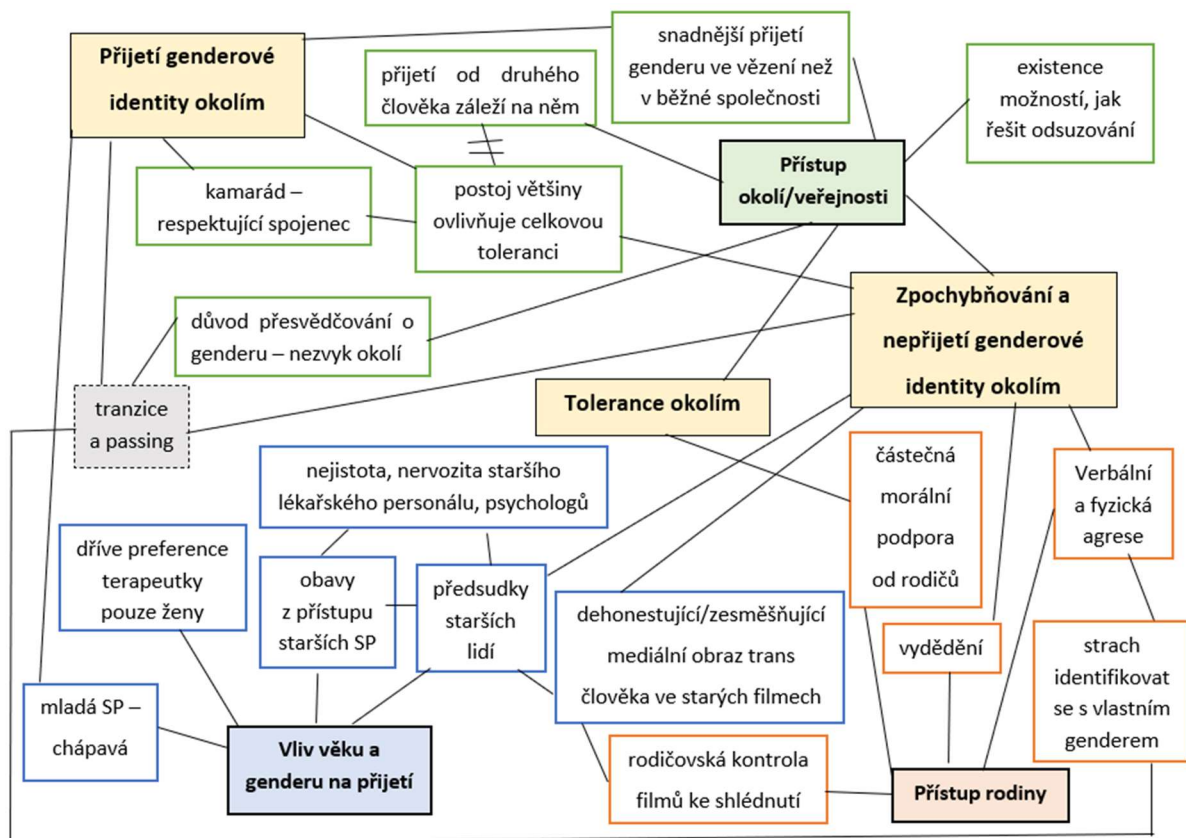
KP 4 a KP J. se zmínili/y o postojích rodiny. Zkušenost KP 4 byla částečně pozitivní, i přes odmítavý postoj náboženského směru jejích rodičů cítila, že v nich má alespoň částečnou morální oporu. KP J. měl naopak velice negativní zkušenost s přístupem své matky, která jej kvůli identitě jako své dítě zcela zavrhl a dočkal se z její strany verbálního i fyzického napadání. Kromě předsudků proti transgender lidem za matčíným chováním viděl vliv alkoholismu a celkově patologického způsobu života.

V rozhovorech se vyskytlo i téma demografických kategorií coby faktorů, o nichž se komunikační partneři/partnerky domnívají, že mají vliv na vlídný postoj k transgender lidem. KP 3 a KP 4 vyjádřili preferenci spolupracovat se ženami, ačkoliv KP 3 měl navzdory svým očekáváním dobrou zkušenost i s přístupem sociálního pracovníka – muže. KP J. a KP 4 měli/y dobrou zkušenost s mladšími pracovníci, naopak KP 4 vyjádřila obavy, zda by byl přístup starší pracovníce tak vstřícný. Své obavy opírá o zkušenost se staršími zdravotními sestrami v nemocnicích a psychology, u kterých si ve spojitosti s transgender tematikou všimla nervozity a nejistoty. KP 4 se domnívá, že tato nejistota a případné předsudky starší generace mohou pramenit z negativního mediálního obrazu transgender lidí za minulého režimu.

Tab. 4. Postoje a jednání okolí (vlastní výzkum)

přístup okolí	přístup rodiny	vliv věku a genderu
přijetí od druhého člověka záleží na něm	incident – matka verbálně agresivní, urážení a zpochybňování klienta	mladost SP v kontrastu s vyzrálostí
názor okolí ne až tak zajímavý	incident – matka misgenderovala, zavrhovala klienta kvůli trans identitě	mladá SP
důvod přesvědčování o genderu – nezvyk okolí	částečná morální podpora od rodičů	mladá přísná vedoucí – jediná chápavá
tolerance od společnosti	téma genderu v rámci rodiny nejednoduché	dříve preference terapeutky pouze ženy
existence možností, jak řešit odsuzování od jednotlivců	rodičovská kontrola filmů ke shlédnutí	DJS trochu rozdíl v přístupu různých generací
kamarád – respektující spojenec	strach identifikovat se s vlastním genderem kvůli matce	DJS by přístup pracovnice 40–60 let byl jiný
vliv vyrůstání v minulém režimu na přístup k trans identitě	výčitky matky, že ji klient obvinil u pracovnic ze lži a porušování pravidel	zkreslení, předsudky – není možné u starší generace lehce vymazat
předsudky starších lidí – spojené s mediálním obrazem trans lidí dříve	nyní ve výhradní péči otce	starší generace – i při snaze bojovat s předsudky obraz o trans lidech zkreslený
mediální obraz trans člověka ve filmech 60.-90. léta - "šíleně namalovanej chlap-úchyl"	matka verbálně agresivní	
mediální obraz trans člověka ve filmech 60. –90. léta – terč vtipů	nyní kontakt s matkou á 3 měsíce	
postoj většiny ovlivňuje celkovou toleranci	potřeba nezávislosti z důvodu věku	
snadnější přijetí genderu ve vězení než v běžné společnosti	Řvala tam, že mě nenávidí, že není moje máma	
DJS nemá v současné době negativní zkušenost s přístupem společnosti	incident – matka opilá, "tyranismus" z její strany	
nejistota, nervozita od lékařského personálu	noční můry po incidentu s matkou	
nejistota, nervozita psychologů a terapeutů – ale ti DJS lepší než zdravotníci		

Diagram č. 2: Postoje a jednání okolí

V diagramu č. 2 jsou znázorněny vztahy mezi subkategoriemi a vybranými kódy týkající se postojů okolí a zejména přijetí k genderové identitě komunikačních partnerů a partnerek. Tak jako u předchozího diagramu byly pro účely grafického znázornění některé související kódy sloučeny.

Obavy a očekávání transgender lidí

Kategorie obav a očekávání se vztahuje ke specifickým potřebám transgender lidí. Hlavním požadavkem, který komunikační partneři a partnerky zmiňovali, bylo přijetí a respektování transgender identity, spojovali/y ho s profesionálním jednáním. KP 3 popsal, že přijetí genderu je pro něj vůbec základní podmínkou pro spolupráci. Dále vyjádřil nechuť k vysvětlování genderové problematiky. KP 3 i KP J. pak zmínili, že je pro ně nepříjemné, když jim někdo nutí genderové stereotypy. KP 3 a KP 4 uvedli/y, že pro spolupráci je znepokojující i jen pokud pracovník dá najevo překvapení nebo nejistotu ohledně transgender tematiky.

Komunikační partneři a partnerky kladli/y v obecné rovině požadavky na rovný a spravedlivý přístup ke všem klientům. Nerespektující přístup pracovníků vedl u KP J. k pochybnostem, zda se na ně může s důvěrou obrátit. V situaci, kdy se cítil ohrožen jednáním matky, mu nepomohly – a on se je v té době obával požádat o pomoc.

V neposlední řadě komunikační partneři a partnerky očekávali/y, že se sociální pracovníci budou odborně věnovat jejich zakázkám (v protikladu k situaci, kdy by se zabývaly jejich genderovou identitou, aniž by o to měli/y zájem).

Tab. 5: Obavy a očekávání (vlastní výzkum)

obavy	očekávání/požadavky
zpočátku neočekávání dobrého zacházení	očekávání – ve čtrnácti ne přístup jako k malému
dřív očekávání odsouzení od okolí	očekávání – komunikace "na rovinu"
strach identifikovat se s vlastním genderem kvůli matce	očekávání – normální, obyčejné zacházení
vyčleňování klienta ze schůzky – pocit nedůvěry, obavy z posláni do léčebny	očekávání – nezdůrazňovat jinakost při zacházení
špatné zacházení -> obavy z horšího a nestandardního zacházení	očekávání – nenutit genderové rozdělování, stereotypy
obavy zůstat sám na AD z důvodu nepříjemného chování SP	očekávání – profesionální chování = respektování genderové identity
v té době by zasáhnutí pracovníc nechtěl	očekávání – nestrannost SP
očekávání – že se OSPOD nezastane	očekávání – sociální a církevní zařízení respektují genderovou identitu
nechuť vysvětlovat gender a trans identitu	očekávání – stejný přístup ke všem
obavy z nucení gender stereotypů	2 hlavní očekávání – bezplatná služba a obeznámenost s gender problematikou
překvapení z gendru = zneklidňující	očekávání respektu k trans identitě
obavy z možného nerespektu u náhodného terapeuta	přijetí genderu jako základ pro rozhovor
strach z cis mužů	očekávání – obeznámenost s podporou pracovního zapojení lidí s duš. onemocněním
pozitivní zkušenost strach z cis mužů zcela nevyřešila	očekávání – podpora při potížích se zaměstnáním
obavy z ne úplně odsuzování, ale z ostychu, nejistoty, nervozity starších SP	

Jednání transgender klienta

Tato kategorie ve většině případů zahrnuje strategie, kterými se snažili/y komunikační partneři a partnerky zajistit, aby jejich spolupráce v rámci poskytované služby byla příjemná. První strategií byl obranný postoj vůči nerespektování, KP J. se například snažil opravovat pracovníce, pokud ho misgenderovaly, a hájil svoji identitu, když ji zpochybňovaly. S nutností obhajovat svou identitu měla zkušenosti i KP Viktorie, a to mezi ostatními klienty poskytované sociální služby, tak i dříve během svého pobytu ve vězení. Hodnotila, že ve vězení to bylo snadnější, za známku úspěchu považovala, že přesvědčila také ředitele.

Druhou strategií bylo předcházení či vyhýbání se potenciálně nepříjemným situacím – v případě KP J. vyhýbání se nepřátelským pracovnícům, KP 3 pro změnu zjišťoval doporučení na odborníka, který má vstřícný postoj k transgender lidem a v této problematice se dobře orientuje.

Dalšími strategiemi KP J. bylo například se přes drobnější nepříjemné jednání přenést nebo ocenit i malou snahu o kompromis. Vyjádřil také pochopení pro určitou míru neznalosti transgender tematiky pro její okrajovost.

Tab. 6: Jednání transgender klienta (vlastní výzkum)

obhajoba své genderové identity	předcházení negativním situacím
míra úspěchu djs – přesvědčení ředitele o svém genderu	v nouzové situaci – vyhledání pomoci příbuzné raději než SP
přesvědčování lidí o svém genderu (úspěšné)	obrácení se na pracovníce až když příbuzní nepomohli
klient požádal o poskytnutí genderově souhlasící služby	nahlášení chování pracovníc AD OSPODu
po vyjednávání pracovníce dovolily využít mužský šatník	požádání odborníka o doporučení specialisty
opakování žádosti o neutrální přístup k genderu nebo ideálně správné genderování	ověření "bezpečnosti" terapeuta přes odborníka-známého
klient odmítl bonbon v "holčičím" obalu	snaha vyhnout se situaci, kde by se musel v diskusi bránit proti stereotypům
klient se dožadoval respektování své identity	další jednání KP
klient opravoval misgenderování	rozhodnutí překonat strach a zkusit terapeuta cis muže
neúspěšné obhajování svého genderu	klientka hodnotila ženskost SP
SP – názor cis kamaráda změnil její přístup na víc respektující	„Mě zajímá moje osoba... a můj pohled na svět“
klient – dožadování se respektu k trans identitě	klient uznal snahu SP negenderovat
obhajování svého genderu	snaha se přes dárkové misgenderování přenést
	žádost SP o vydání peněz na spodní prádlo
	klient – pochopení pro neznalost a nezvyku SP na trans lidi
	zjednodušující vysvětlení tranzice pro pracovníce
	vyrovnání se se zážitkem až po několika letech
	zpětné uvědomění si závažnosti násilí

Přístup a jednání SP

Tato kategorie je svým způsobem odpovědí na potřeby transgender lidí. Protože tyto potřeby se výrazným způsobem týkaly respektu k transgender identitě, hodnotili/y komunikační partneři a partnerky jednání pracovníc zejména z této perspektivy.

Zejména KP J. měl s pracovníci mimořádně špatné zkušenosti. Pracovnice jeho identitu nepřijaly, cítil z nich pohrdání, popsal i situace, ve kterých jej pracovníce ze své pozice zastrášovaly a ponižovaly. Ilustroval to příkladem, kdy mu pracovníce dala na výběr: „*bud' mi to [nesprávný gender] budou nutit, anebo se ke mně budou chovat blbě. Když mi to nutily, tak se ke mně chovaly slušně a hezky, ale když jsem jim teda dal najevo párkrát, že takhle teda ne, tak už se chovaly blbě*“.

Tab. 7: Nepříjemný přístup a jednání SP (vlastní výzkum)

nerespektující, nepříjemné jednání SP	nucení stereotypů	misgendering
nezvyklé pohledy při vstupu do služby	pracovnice chycením bránila ve využití pánského ošacení	pozorování: pouze částečné respektování genderu ze strany pracovníků
nepochopení ze strany pracovníků	stereotypické rozdělení povinností – kluci zametání, modrá košťata	misgendering se dá přežít
pracovnice nechápaly ochotu zůstat ve dvou trikách raději než přijmout dámské	genderované dárky (bonbony) od AD	zaměstnanci ÚP oslovali dle úředního příjmení
jednání pouze s matkou – v situaci která se týkala i klienta	SP nabídly opačně genderovaný bonbon	sp odmítla používat správný gender
nevhodné chování pracovníků – pocit že je pro ně jako radioaktivní odpad	SP – inspekce spodního prádla kvůli jinému genderu	výběr – být misgenderován nebo "se ke mně budou chovat blbě"
SP klienta "měly za blázna"	ignorování genderu klienta při nabízení nouzového ošacení	u soudu pracovnice hodnotily jednání matky k dítěti jako nevhodné, ale misgenderovaly
pracovnice slyšely výhrůžky ostříháním, politím horkou vodou – ale nepřišly	zákaz účasti na "klučičích" pracích	strpěl ženské jméno, protože se při řeči příliš nepoužívá, narozdíl od zájmen
zpětně hodnotí, že pracovnice měly zasáhnout, dostat jej z nebezpečné situace	hezký přístup pracovníků pouze při strpění misgenderování	misgenderování při ukázkování
při podobných incidentech u jiných klientů SP vždy zasáhly	zpochybňování	hodnocení – misgenderování = neprofesionální
DJS nezasáhnout pracovníků nesouviselo s etnicitou, ale s nevraživostí vůči klientovi	SP probírala klientův gender s návštěvou – kamarádem	
přístup SP se neměnil	SP – kompromis genderovat neutrálně (žlutý bonbon)	
SP – radost že nařídila zkontrolování spodního prádla	OSPOD – pochybnosti, že 14leté dítě s matkou alkoholičkou může znát svoji identitu	
SP – po agresí a TČ matky vůči jiným lidem změna přístupu k matce	OSPOD – první reakce = otřesený pohled a požadování vysvětlení	
SP – až stupňovaná agrese a TČ matky je motivovala být na straně klienta	špatné reakce pracovníků při obhajování svého genderu	
SP – i po změně přístupu odstup	podezřívavost od starších pracovníků pomáhajících profesí	
přesudky OSPOD – stigma dítěte alkoholičky		
nevhodné chování SP		

Tab. 8: Příjemný přístup a jednání SP (vlastní výzkum)

respektující, příjemné jednání		
výborný pocit z respektování nového jména/genderu ze strany pracovníků	OSPOD – nabídnutí pomoci otci k vyrovnání se se synovou identitou	otevřenost SP k trans identitě
pracovnice braly vážně info o matčině porušování pravidel	možnost anonymity hodnotí pozitivně	podpora SP při vyjasňování genderu
chování matky dle pracovníků hrozné (zastání se klienta)	anonymitu nepovažuje za zásadní, ale vhodnou	DJS racionální založení SP
vedoucí – otázky na gender v soukromí – mapování potřeb	žádné překvapení SP z coming outu	hodnocení – mít (za SP) ženu která je založená logicky, racionálně, přemýšlivě je fajn
OSPOD – snaha o jiné zacházení	možnost probírat svá témata bez zadrhnutí se na genderu	SP – asi magisterské vzdělání
OSPOD - "cháпали transsexualitu"	pocit důvěryhodnosti a přijetí – nejspíš řečí těla DJS, neví přesně jak popsat	SP - "trochu éterická bytost"
OSPOD – vyptávání se na gender, ale respekt k identitě	dobrá zkušenost s pracovníkem služby – zvýšení důvěryhodnosti celé služby	SP DJS dokáže pochopit i téma genderu i víry
OSPOD – vyřešil přístup AD	terapie vedená cis mužem pomohla zmírnit strach z cis mužů	hodnocení – pozitivní mít náhled SP, která nevyrůstala v náboženském extremismu
hodnocení – zastání od OSPODU proti AD "moc hezký"	pozitivní zkušenost po překonání obav z cis mužů	oceňuje jinou perspektivu SP v oblasti náboženství
hodnocení – informování že SP bude probírat jeho identitu s otcem – pozitivní	téma genderu nebyl pro SP problém	pro klientku důležitá osobnost, přístup SP

V jiné situaci KP J. popsal, že vnímal radost pracovnice z klientových rozpaků, když ho donutila jí ukázat zakoupené spodní prádlo, když si na doložené účtence všimla, že je na ní uvedeno „*chlapecké prádlo*“. Nejhorší zážitek pro něj byl, když jej matka fyzicky napadla, ale pracovnice nijak nezasáhly, ačkoliv o situaci věděly a v obdobných případech u jiných klientů intervenovaly.

Naopak jako pozitivní hodnotil KP J. přístup OSPODU, který se ho proti pracovnícím azylového domu zastal. Za vhodný považoval i přístup, kdy pracovnice nabídly možnost podpory jeho otci, aby se lépe zvládl vyrovnat se synovou identitou. KP 3 považoval za dobré, že měl možnost anonymního využití služby. Popsal také, že měl okamžitý pocit, že jej pracovník přijímá, což si vysvětloval absencí známek překvapení, pracovníkovou znalostí v oblasti genderu a vstřícnou řečí těla. Také KP 4 popsala, že navázala s pracovnící příjemnou spolupráci,

oceňovala zejména její nadhled a schopnost orientovat se jak duchovní tematice, tak v problematice genderu. Ačkoliv ne všechny zkušenosti komunikačních partnerů a partnerek byly pozitivní, KP Viktorie je přesvědčená, že „*když se někdo cejtí jinak, než to vypadá a je v nějaký tíživý situaci, tak ať se v žádným případě nebojí využít nějaký sociální služby*“. Případnou netoleranci lze dle jejího názoru řešit. To potvrzuje i zkušenost KP J., kterého po špatné zkušenosti s chováním pracovníc azylového domu podpořily pracovnice OSPOD i vedoucí azylového domu.

Hodnocení služby

Tato poslední kategorie shrnuje celkové dojmy z poskytovaných služeb. Jako pozitivní hodnoty zmiňovali komunikační partneři a partnerky vstřícnost, ohleduplnost, spravedlnost, profesionální přístup pracovníc. Tyto hodnoty spojovali/y s respektem a přijetím své identity. Naopak předsudky, pochyby či nervozitu pracovníc v souvislosti s transgender identitou označovali/y za nepříjemné. KP J. zmínil jako nepříjemnou situaci také zkušenost, kdy byl vyloučen z možnosti vyjádřit se k postupu, který se ho týkal.

Tab. 9: Hodnocení služby (vlastní výzkum)

pozitivní hodnocení služby, přístupu	negativní hodnocení služby
poskytovanou službu hodnotí pozitivně	noclehárna lepší než nic, ale nedostatečná
hodnocení – přístup OSPODu se mu líbil	„to mě jakoby dalo takový... pocit, že tam úplně nejsem vítanej“
hodnocení původní terapie – super	ve čtrnácti být poslán za dveře – nepříjemné
pocit vhodného přístupu	hodnocení – od SP je zvláštní řešit spodní prádlo
hodnocení – jednání OSPODU příjemné, ohleduplné	hodnocení – SP ho DJS považovaly za "odpornou transku"
hodnocení – pracovnice OSPOD profesionálnější	podezřívavost, nervozita od pracovníků – nepříjemná
pocit přijetí od SP	
hodnocení – terapie v rámci psychologických i sociálních služeb super, respektující, chápající	
sociální pracovníci jsou djs spravedliví	
trans lidé by djs neměli mít obavy využít soc.s.	
nadšení ze SP – DJS vyžralá žena	
vstřícnost SP	
vděčnost za možnost využití služby	
hodnocení – přístup sociální práce otevřený trans lidem	
bez obav ze špatného přístupu	

4.2. Centrální kategorie

Všemi zmíněnými kategoriemi se prolínaly dvě výrazné dimenze: jednak dimenze potřeby transgender lidí být přijímán/a v rámci genderu, se kterým se identifikují, jednak dimenze ochoty okolí tuto potřebu naplnit, a v kontextu poskytování sociální služby to pak byl zejména přístup sociálních pracovníků k transgender lidem a jejich informovanost o transgender problematice. Tyto dimenze mají společného jmenovatele, kterým je transgender identita společně s procesem tranzice.

5. Diskuze

Cílem této práce bylo zmapovat zkušenosti transgender lidí se sociální prací a zaměřit se při tom na specifické potřeby transgender lidí využívající sociální služby, vliv formy poskytované služby a připravenost sociálních služeb na potřeby transgender klientů. Tato kapitola hodnotí, co o těchto tématech vypovídají výsledky na základě srovnání s doporučeními pro práci s cílovou skupinou.

Srovnávacím podkladem pro tuto kapitolu je první díl příručky Specifika sociální práce respektující genderovou, sexuální a vztahovou rozmanitost, kterou vypracoval spolek Prague Pride ve spolupráci s MPSV v roce 2020 a zveřejnil ji na stránkách v lednu tohoto roku (Prague Pride, 2020).

Jako základní předpoklad dobře fungující spolupráce transgender klienta a sociální pracovnice uvádí příručka znalost LGBT+ tematiky. Autorský kolektiv doporučuje znát zejména základní pojmy, historii a zvyky LGBT lidí, mít povědomí, co obnáší coming out, ale i třeba jakým formám diskriminace LGBT+ lidé mohou čelit. Za užitečné označuje příručka (Prague Pride, 2020) znát i oblast legislativy a sociální politiky týkající se LGBT+ lidí, orientovat se v aktuálním dění v této oblasti a znát podpůrné organizace.

Že je tato znalost užitečná, potvrzují i zkušenosti komunikačních partnerů a partnerek vlastního výzkumu k této práci. KP 3 dokonce záměrně vybíral službu podle toho, zda příslušný pracovník takovouto základní znalost transgender problematiky měl – kvůli nechuti vysvětlovat svou identitu nebo problematiku genderu obecně. Obával se, že neznalost této problematiky by mohla vést k situaci, kdy by mu pracovník nutil genderové stereotypy místo spolupráce na klientově zakázce.

Jak ukazuje zkušenost KP J., taková situace zdaleka není nereálná. Pracovnice z jeho vyprávění transgender identitu „necháply“, jak označuje mix neznalosti a odmítání respektovat jeho identitu. Tato kombinace neznalosti a odmítavého postoje vedly k tomu, že klient vnímal pracovnice jako nepřátelské a ve chvíli, kdy potřeboval podporu při řešení nepříjemné situace, raději požádal o podporu v širší rodině, kde byly kvůli okolnostem napjaté vztahy, než aby se obrátil na přítomné pracovnice pobytového zařízení.

Naopak KP 3, jehož pracovník byl s tematikou obeznámen, uvedl, že okamžitě cítil přijetí. Situaci vnímal tak, že absence překvapení na straně pracovníka předešla napětí během schůzky. Jak uvedl KP 3: „*A mohl jsem s ním dál probírat svoje témata a... a prostě to nějak samo dobře plynulo no.*“

Příručka (Prague Pride, 2020) uvádí také dovednosti, které jsou při práci s LGBT+ klienty užitečné: umět vytvořit prostředí, které je k této cílové skupině respektující, nedomýšlet si automaticky sexuální orientaci či genderovou identitu klienta či klientky – ale umět tato témata nadnést, dokázat uvažovat o zakázce klienta či klientky v rámci širších souvislostí, jakou může být například jejich rodinná situace nebo životní příběh.

Komunikační partnerka 4 uvedla, že proces uvědomění a upřesňování identity u ní probíhal v rámci služby. Z toho vyplývá, že rozpoznání a pochopení vlastní genderové identity se může stát přímo součástí zakázky klienta či klientky. V případě, že se klientovi nedostane ani základního přijetí, jako v případě zkušenosti KP J. s některými pracovníci, není překvapivé, pokud tuto nedůvěru a pochyby klient zrcadlí. Tím je pak ohrožena celá spolupráce. Z vyprávění KP J. je zřejmé, že jeho zakázka mohla vést například směrem k podpoře při zajištění stabilního rodinného zázemí nebo k podpoře při studiu, tento směr však spolupráce nenabrala, protože nebyla naplněna základní potřeba přijetí jeho identity, která byla klíčová pro vytvoření dostatečné důvěry pro spolupráci.

Příručka (Prague Pride, 2020) zmiňuje i téma získané rodiny a umění diskrétní práce s informací, kdo již o LGBT+ identitě klienta ví. Toto téma se ve výzkumných rozhovorech v této práci neobjevilo. Pracovníkům příručka (Prague Pride, 2020) doporučuje umět své konflikty hodnot týkající se LGBT+ tematiky přinášet na supervize, toto doporučení však vzhledem k zaměření výzkumu na perspektivu klientů není možné zhodnotit. V rozhovorech se neobjevila zkušenost, že by sociální pracovnice odkázala transgender klienta či klientku na nějakou podpůrnou organizaci pro transgender lidi. KP 3 dostal doporučení na sociální službu vstřícnou k transgender lidem od svého známého z oboru, sociální pracovnice OSPOD z vyprávění KP J. doporučila podpůrnou službu pro jeho otce jako rodiče LGBT+ dítěte. Vzhledem ke zkušenosti KP 3 se dá usuzovat, že pro transgender lidi je nápomocné, pokud existuje nějaký způsob, jak se dozvědět, zda je daná služba vstřícná k transgender lidem. Toho lze mimo osobní doporučení dosáhnout například výslovným zmíněním transgender lidí na webové či jiné prezentaci dané služby.

Čeho si komunikační partneři a partnerky všimli/y, byla míra informovanosti pracovníků o LGBT+ problematice. Různorodé zkušenosti komunikačních partnerů a partnerek a spíše sporadické zmínky o specifikách sociální práce s LGBT+ osobami v českých učebnicích sociální práce naznačují, že vzdělávání v této problematice přinejmenším není systematické a záleží spíše na jednotlivých pracovnících, zda se v této problematice vzdělávají.

Ani v zahraničních zemích se vstřícnějším celospolečenským nastavením vůči LGBT+ lidem ale není v rámci přípravy budoucích sociálních pracovníků téma transgender lidí jako klientů sociální práce běžné. Například v Kanadě, kde není vyžadována sterilizace pro změnu pohlaví a intersexuální a nebinární lidé si mohou zvolit jako svůj úřední gender X, je dle výzkumu McInroy a kol. (2014) téma genderových minorit ve vysokoškolských programech pro budoucí sociální pracovníky mnohem méně zastoupené než téma sexuálních minorit a spíše se objevuje v rámci studentské diskuse, než jako součást přednášek či povinné literatury. Studenti pro tento výzkum (McInroy a kol., 2014) v průměru uváděli, že se necítí příliš dobře připraveni na práci s touto cílovou skupinou. Podle McInroy a kol. (2014) je proto klíčové, aby tyto znalosti z oblasti práce s transgender klienty načerpali/y budoucí sociální pracovníci a pracovnice v rámci studia. V praxi totiž dle autorů není vzhledem k omezené časové dotaci celoživotního vzdělávání není dostatek příležitostí se v tomto směru vzdělat.

Součástí cíle bylo i zmapovat vliv formy poskytované služby na zkušenost transgender lidí. Ten se ale v rozhovorech objevil spíše okrajově, KP J. například zmínil genderové stereotypy v oblasti přidělovaných prací při údržbě společných prostor nebo při vydávání materiální pomoci v podobě ošacení. Pobytová služba také ne vždy může nabídnout zcela anonymní služby, které označil jako příjemné KP 3. Neanonymní přístup může vést k situacím, ve kterých musí transgender člověk vysvětlovat nebo obhajovat svůj gender, například pokud uzavření smlouvy o pobytové vyžaduje předložení dokladu totožnosti. Nutnost takového obhajování se hodnotili/y komunikační partneři a partnerky negativně. Je možné se proto domnívat, že v pobytových službách oproti ambulantním může více docházet k situacím, které mohou být pro transgender lidi nepříjemné. Nicméně jak ukazuje zkušenost KP Viktorie, významný je i postoj pracovnic dané služby.

6. Závěr

Tato práce se zabývala zkušeností transgender lidí se sociální prací v českém prostředí. V teoretické práci jsem popsal základní pojmy týkající se transgender problematiky, včetně možností úřední a zdravotní tranzice, které jsou v Česku možné a dostupné, a východiska sociální práce pro práci s nimi. Teoretickou práci jsem zakončil seznamem organizací poskytujících podporu transgender lidem, případně v oblastech, kde taková specifická organizace neexistuje, jsem uvedl alespoň ty, které poskytují podporu LGBT+ lidem obecně.

K naplnění cíle práce jsem zvolil kvalitativní přístup, konkrétně techniku narativního rozhovoru. Komunikační partnery a partnerky jsem získal v rámci transgender skupin a praxe k bakalářské práci. Data jsem analyzoval postupem vycházejícím ze zakotvené teorie, kdy jsem přepsané rozhovory zakódoval otevřeným kódováním, následně jsem tyto kódy rozřadil do kategorií a popsal vztahy mezi kódy a kategoriemi. Vybrané výsledky jsem znázornil pomocí diagramů.

Na základě analýzy rozhovorů a porovnání s doporučeními pro tuto cílovou skupinu v diskusi výsledků jsem došel k závěru, že základní specifickou potřebou transgender lidí využívajících sociální služby je přijetí jejich genderové identity ze strany sociální pracovnice. V případě, že tato potřeba není naplněna, je ohrožena základní spolupráce na zakázce klienta či klientky. Další významná potřeba transgender lidí pak spočívá v očekávání, že sociální pracovnice bude dostatečně informovaná o této problematice. Přístup sociální práce k transgender klientům v Česku je nejednotný a opírá se podle zkušeností komunikačních partnerů a partnerek spíše o postoje a názory konkrétních zaměstnankyň a zaměstnanců sociálních služeb. V návaznosti na tento stav se i zkušenosti transgender lidí se sociálními službami dramaticky liší.

Pobytové služby mohou mít pro transgender lidi vyšší práh z důvodu více příležitostí k tematizaci genderu, jeho dokládání a konfrontaci s genderovými stereotypy ze strany pracovnic i ostatních klientů a klientek. I tento předpoklad však závisí na přístupu příslušných pracovnic a nastavení dané služby.

Přínos této práce pro praxi vidím v poukázání na existenci transgender klientů sociálních služeb, její malé reprezentace v učebnicích sociální práce, a proto různou připravenost konkrétních pracovnic a služeb s touto cílovou skupinou pracovat. Tato práce poslouží jako podklad pro prezentaci problematiky práce s transgender klienty v organizaci FOKUS České Budějovice z. s.

7. Seznam literatury

- BOCKTING, W., O., & CESARETTI, C., 2001. Spirituality, Transgender Identity, and Coming Out. *Journal of Sex Education and Therapy*, 26(4), s. 291–300. DOI:10.1080/01614576.2001.11074435
- BRUMBAUGH-JOHNSON, S., M., HULL, K., E., 2018. *Coming Out as Transgender: Navigating the Social Implications of a Transgender Identity*. *Journal of Homosexuality*, 1–30. DOI:10.1080/00918369.2018.1493253
- BUTLER, J., 1999. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. 2. vydání. New York: Routledge. 236 s. ISBN 9780415924993.
- CASS, V. C., 1979. Homosexuality Identity Formation. *Journal of Homosexuality*, 4(3), s. 219–235. DOI:10.1300/j082v04n03_01
- CONGREGATION FOR CATHOLIC EDUCATION, 2019. “*Male and Female He Created Them*” – *Towards a Path of Dialogue on the Question of Gender Theory in Education*. Vatikán. Dostupné z: http://www.educatio.va/content/dam/cec/Documenti/19_0997_INGLESE.pdf
- ČERMÁKOVÁ, M., 2018. Gender [online]. In: ed. NEŠPOR, Z. R., *Sociologická encyklopedie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Gender>
- Česká biskupská konference, 2018. Připomínky České biskupské konference k návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů [online]. In: *Elektronická knihovna legislativního procesu pro veřejnost* [cit. 2021-04-30]. Č. j. 581/2017-LO-SP/8. Dostupné z: <https://apps.odok.cz/attachment/-/down/ALBSB2UD8R3G>
- Eds Encyklopedie Britannica, 2020. Gender identity [online]. In: *Encyklopedie Britannica*. Chicago (US): Britannica Group [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/gender-identity>
- ESLP, 2017: CASE OF A.P., GARÇON AND NICOT v. FRANCE [online]. č. j. 79885/12, 54271/13 a 52596/13. In: *Reports of Judgments and Decisions 2017*. Dostupný z <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172913>

EVSP, 2018. Rozhodnutí ve věci stížnosti stížnost č. 117/2015 Transgender Europe a ILGA-Europe proti České republice [online]. Č.j. CM/ResChS(2018)9 [cit. 2021-04-30]. V českém jazyce dostupné z:

<https://www.justice.cz/documents/12681/771376/Rozhodnut%C3%AD+EVSP/804fd6d4-e796-435a-ba4e-503de289edb5>, v originále z Resolution CM/ResChS(2018)9 Transgender Europe and ILGA-Europe v. the Czech Republic Complaint No. 117/2015 (coe.int)

FIFKOVÁ, H. a kol., 2020. *Doporučený postup pro sexuology v péči o transsexuální pacienty*. Schválen výborem Sexuologické společnosti ČLS JEP dne 18.2.2020

FIFKOVÁ, H., 2008. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. 2. vydání. Praha: Grada. 202 s. ISBN 978-80-247-1696-1

HENDL, J., 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál. 408 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

HRC (2020a). *Fatal Violence Against the Transgender and Gender Non-Conforming Community in 2020* [online]. Washington: HRC [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://www.hrc.org/resources/violence-against-the-trans-and-gender-non-conforming-community-in-2020>

HRC (2020b). *DISMANTLING A CULTURE OF VIOLENCE: Understanding Anti-Transgender Violence and Ending the Crisis* [online]. Washington: HRC [cit. 2021-04-30]. 31 s. Dostupné z: <https://hrc-prod-requests.s3-us-west-2.amazonaws.com/files/assets/resources/Dismantling-a-Culture-of-Violence-010721.pdf>

In IUSTITIA o.p.s, © 2019. Poslání a stanovy. Praha: In IUSTITIA o.p.s . [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://www.in-ius.cz/o-nas/poslani-a-stanovy/>

JACOBSON, R., JOEL, D., 2020. Gender identity and sexuality in an online sample of intersex-identified individuals: a descriptive study. *Psychology & Sexuality*. DOI: 10.1080/19419899.2019.1711447

JANEBOVÁ, Radka, 2015. *Pátání po "kritické sociální práci" v České republice. Aktuální otázky sociální politiky*. Pardubice: Fakulta ekonomicko-správní Univerzity Pardubice, 9(1), s. 21-34. ISSN 1804-9109.

KENNEADY, D., A., OSWALT, S., B., 2014. Is Cass's Model of Homosexual Identity Formation Relevant to Today's Society? *American Journal of Sexuality Education*, 9(2), s. 229–246. DOI:10.1080/15546128.2014.900465

KUTÁLKOVÁ, P., 2018. *Sešívání rodiny nový život zevnitř i zvenku: přípravná studie mapující rizika a kroky k řešení sociálního vyloučení dětí, adolescentů a mladých dospělých, kteří vyrůstají v rekonstruovaných rodinách stejnopohlavních párů, či jejichž jeden z rodičů je gay/lesba či transgender osoba*. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu z.s., 2018. 67 s. ISBN 978-80-88175-09-4

LINDQVIST, A. a kol., 2020. What is gender, anyway: a review of the options for operationalising gender. *Psychology & Sexuality*. DOI: 10.1080/19419899.2020.1729844

LOGOS z. s., © 2021. Kdo jsme a pro koho tu jsme [online]. Praha: LOGOS z. s. [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <http://www.logoscr.cz/o-logosu>

MATOUŠEK, O., 2001. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2007, 309 s. ISBN 80-7178-473-7

MATOUŠEK, O., 2007. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2007, 309 s. ISBN 978-80-7367-331-4

MATOUŠEK, O., 2010. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 351 s. ISBN 978-80-7367-818-0

MCINROY, L., a kol., 2014. THE PERCEIVED SCARCITY OF GENDER IDENTITY SPECIFIC CONTENT IN CANADIAN SOCIAL WORK PROGRAMS. *Canadian Social Work Review / Revue canadienne de service social*. Vol. 31, No. 1, s. 5–21. ISSN 2369-5757

Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2018. Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů [online]. In: *Elektronická knihovna legislativního procesu pro veřejnost*. Č. j. 581/2017-LO-SP/8. PID: KORNAZWHY3ZN. Dostupné z: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORNAZWHY3ZN>.

MIOVSKÝ, Michal, 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

Navrátil, P., 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 168 s. ISBN 80-903070-0-0

PARR, N. J., HOWE B. G., 2020: Factors associated with frequency of gender identity nonaffirmation microaggressions among transgender persons. *Culture, Health & Sexuality*, DOI: 10.1080/13691058.2020.1755454

PAVLICA, K., a kol., 2019. Obavy a přání trans lidí: Výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Trans*parent roce 2018. Praha: Amos. 92 s. ISBN 978-80-906362-4-8

Prague Pride z. s., © 2021. O nás [online]. Praha: Prague Pride z. s. [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://www.praguepride.cz/cs/kdo-jsme/o-nas>

PROUD z. s., © 2021. Projekty [online]. Praha: PROUD z. s. [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <http://proud.cz/o-proudu/projekty.html>

Předpis 359/2009 Sb. Vyhláška, kterou se stanoví procentní míry poklesu pracovní schopnosti a náležitosti posudku o invaliditě a upravuje posuzování pracovní schopnosti pro účely invalidity (vyhláška o posuzování invalidity). In: *Sbírka zákonů*, částka 113. s. 5014–5105. ISSN 1211-1244

Předpis 505/2006 Sb. Vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů*, částka 164. s. 7021–7048. ISSN 1211-1244

PUTNA, M. C., 2018. Kázání o transgenderu [online]. Praha: Christnet [cit. 2021-04-30]. ISSN 1213-0877 Dostupné z: https://www.christnet.eu/clanky/6142/kazani_o_transgenderu.url

Rada Evropy, 1950. *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod uzavřenou v rámci Rady Evropy*. Štrasburk: Rada Evropy, aktualizované znění. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf%23page=9

SASAKI M. a kol., 2014. *Concise Encyclopedia of Comparative Sociology*. Leiden, Boston: Brill. 681 s. ISBN-13: 978-9004206243. DOI 10.1163/9789004266179

Sbarvouven.cz, © 2021. O nás [online]. Praha: Prague Pride z. s. [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://www.sbarvouven.cz/o-sbarvouven-cz/o-nas/>

Sdělení č. 14/2000 Sb.m.s. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o Evropské sociální chartě, 2000. In: *Sbírka mezinárodních smluv*, částka 7. ISSN 1801-0393

SÚKL, 2021. *Databáze léků* [online]. [cit. 2021-04-30] Dostupné z: <https://www.sukl.cz/modules/medication/search.php>

THOROVÁ, K., 2015. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál. 575 s. ISBN 978-80-262-0714-6

TransForum o. s., © 2021. Transforum [online]. Praha: TransForum o. s. [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: http://www.transsexualita.cz/?page_id=2

Transparent z. s., © 2021. O nás [online]. Praha: Transparent z. s. [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://jsmettransparent.cz/o-nas/>

URBAN, D., 2018: *Specifika sociální práce při práci s vybranými cílovými skupinami*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. 135 s. ISBN 978-80-7422-637-3

ÚZIS, 2021. Vrozené vady pohlavních orgánů. Abnormality chromozomů nezařazené jinde. [online]. In: *MKN-10 Q50–56, Q90–Q99* [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/Q50-Q56>, <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/Q90-Q99>

Věstník MZ ČR, 2012. Částka 8, s. 5, MZ ČR: Praha. Dostupné z: <https://www.mzcr.cz/wp-content/uploads/wepub/6865/36193/V%C4%9Bstn%C3%ADk%20MZ%20%C4%8CR%208-2012.pdf>

Vyhláška č. 134/1998 Sb. Vyhláška Ministerstva zdravotnictví, kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami, 1998. In: *Sbírka zákonů, částka 46, s 5673–6258*. ISSN 1211-1244

WHO, 2021. *WHO/Europe brief – transgender health in the context of ICD-11* [online]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/gender/gender-definitions/whoeurope-brief-transgender-health-in-the-context-of-icd-11>

WIESNER, A., 2017. *Jediná jistota je změna: autoetnografie na transgender téma*. Bratislava: VEDA. 214 s. ISBN 978-80-224-1622-1

Zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, 2006. In: *Sbírka zákonů, částka 37, s. 1257–1289*, ISSN 1211-1244

Zákon č. 301/2000 Sb. Zákon o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Sbírka zákonů, částka 85, s. 4107–4123*. ISSN 1211-1244

Zákon o veřejném zdravotním pojištění 48/1997 Sb., 1997. In: *Sbírka zákonů*, částka 16, s. 1185–1264, ISSN 1211-1244

8. Seznam příloh

Tab. 2: Ostatní okolnosti využití služby a situace klienta

další okolnosti	
předchozí zkušenost s psychoterapií mimo soc. služby	pracovnice incident slyšely
nedostatečný výběr terapeutů	cíl – žít normálně, žít spokojeně
spolupráce s pouze jednou pracovnící	matka Romka, klient napůl Rom
zájem o službu AD i přes udělený distanc	na AD ženy různých etnicit
zkušenosti s dlouhodobou hospitalizací	AD – kontrola peněž. hospodaření
zkušenost s poradnou – gender neřešila, před lety	SP podmínky pro vydání peněz – doložit účet a dohled matky
pobyt v zahraničí	DJS nezdědil sklony k závislostem
neumí posoudit míru vlivu osobnosti x pravidel NNO na přístup SP	nepokračování v původní terapii – drahá, po čase nepotřebná
překonání drogové závislosti svépomocí	že terapii poskytne zařízení soc. služeb nehrálo roli
zkušenost s vězením	doporučující odborník také z centra sociálních služeb
zprostředkování služeb kontaktního centra pro známé	zdravotní omezení
možnost větší spolupráce s K-centrem	málo prac. zkušeností
motivace k rozhovoru – sdílet zážitek z nepříjemného incidentu	zkušenost s poradnou – gender neřešila, před lety
neznalost sociální práce	neumí posoudit míru vlivu osobnosti x pravidel NNO na přístup SP

Ukázka otevřeného kódování rozhovoru č. 1:

Rozhovor č. 1, 11. 3. 2020

KP: Viktoria Daniela Haisová (dále V)

Okomentoval(a): [KC1]: Trans žena

Tazatel: Charlie Kučera (dále T)

Časové zasazení: v současné době využívá služeb

Okomentoval(a): [KC2]: V současnosti využívá služeb

Zařízení: AD, noclehárna, nízkoprahové denní centrum prochází vzhledovou tranzicí (před změnou dokladů), církevní zřizovatel

Okomentoval(a): [KC3]: AD

Okomentoval(a): [KC4]: noclehárna

Okomentoval(a): [KC5]: nízkoprahové denní centrum

Okomentoval(a): [KC6]: prochází vzhledovou tranzicí (před změnou dokladů)

Okomentoval(a): [KC7]: církevní zřizovatel

Rozhovor:

[Rozhovor proběhl přímo v prostorech zařízení, jehož služeb klientka využívala, klientka měla slíbený materiální balíček za účast

Klientka byla oblečená v oblečení dámského střihu, někteří zaměstnanci o ní mluvili ženském, jiní v mužském rodě.]

Okomentoval(a): [KC8]: pozorování: pouze částečné respektování preferovaného oslovení ze strany pracovníků

T: Poprosím Vás, abyste mi vyprávěla o tom, jaké zkušenosti máte s poskytováním služeb (sociálních). Od začátku poskytování té služby až po ukončení, nebo třeba tady jste vlastně do současnosti, tak do současnosti.

V: Tak já mám zkušenosti myslím dobré. Tak tady jsem přišla, na rovinu jsem všem oznámila jak to mám... a můžu říct, že jak uživatelé, tak i zaměstnanci se ke mně chovají tak, jak já bych si asi od všech lidí přála. Což si myslím, že... že pro mě je výborný. Že všichni zaměstnanci mě neoslovují to, co mám v občance, ale všichni mě oslovují slečno Danielo. A můžu říct, že uživatelé ty si myslí trochu něco jiného, tak si je v tom nechávám. Je to možná taková sobeckost ode mě, ale... to už... Oni si myslí že už je to tak, jak to vypadá, tak je v tom nechávám. No někteří tomu třeba nevěří, ale jedou s davem, takže... Ale co se třeba zaměstnanců týče, tak můžu říct že... jsem ze začátku ani takovýhle výborný chování nečekala.

Okomentoval(a): [KC9]: poskytovanou službu hodnotí pozitivně

Okomentoval(a): [KC10]: out od začátku poskytování služby

Okomentoval(a): [KC11]: pocit vhodného přístupu

Okomentoval(a): [KC12]: výborný pocit z respektování nového jména/genderu ze strany pracovníků

Okomentoval(a): [KC13]: úspěšný passing

Okomentoval(a): [KC14]: preference klientky neoutovat se, pokud její gender vnímán správně

Okomentoval(a): [KC15]: postoj většiny ovlivňuje celkovou toleranci

T: To rád slyším, bezvadný teda. No a využívala jste ještě nějakou jinou službu předtím než tady?

Okomentoval(a): [KC16]: zpočátku neočekávání dobrého zacházení

V: No. Teď využívám teda službu Nocležnu, protože přímo nahoru na azyláck mám dištanc ještě do konce března. Takže můžu říct, že před nějakajma asi devíti měsíci jsem tady bydlela. Až mi dištanc skončí, tak bych tady zas ráda zase tady bydlela. Protože... Že může člověk přijít na tu Nocležnu je bezvadný, ale furt je to málo.

Okomentoval(a): [KC17]: využívání pobytových a ambulantních služeb

Okomentoval(a): [KC18]: zájem o službu AD i přes udělený dištanc

T: Jasný no.

V: Furt je to takový, že musí člověk pomalu celý den někde chodit, a to pro mě není.

Okomentoval(a): [KC19]: noclehárna lepší než nic, ale nedostatečná

T: Chápu.

Okomentoval(a): [KC20]: důvod využití služby - bytová nouze

V: Ale jinak jako můžu říct, že bych jako měla nějaký problémy takhle, to asi ne.

Okomentoval(a): [KC21]: riziko fyzicky náročného života na ulici

T: A to že jste se dostala do téhle jako organizace k tadytý službě, souviselo to nějak s tím, že vlastně máte jinak tu identitu než spousta lidí?

V: Ne, spíš moje životní situace, spíš to co jsem si zavinila sama... Ale tak to se může stát každému. Ale můžu říct, že v poslední době se hodně držím. Dostaly mě do toho vlastně hlavně drogy, od kterých se můžu říct – a nikdy jsem si to nemyslela – že kterých jsem se dostala sama ze dne na den. Skoro nikdo mi to nevěří, ale je to tak teda. Doufám, že se do toho nedostanu zpátky teda. Je to hodně velký lákadlo pro člověka, kterej v tom jel asi devět let, ale... Dá se to, ze dne na den, sám od sebe. Jde to.

(potom se rozhovor na chvíli stočil k tranzici, prepis pokračuje až od okamžiku, kdy se zase vrátil k tématu výzkumu)

T: Já bych se ještě zeptal na tu službu, jestli neva jo. Co se týče dokladů a takhle, nebyly nějaký at' už problémy nebo naopak?

V: Ne.

T: Tak to rád slyším.

V: Kdežto když se někdo diví, tak já mu řeknu, jak to je. To já mám prořízlou pusou, jak se říká. A mám takový názor, že když člověk bude chtít, tak mě bude brát, když ne, tak ne.

T: A měla jste nějaký očekávání nebo naopak nějaký obavy?

V: Spíš jsem si myslela, když mě budou lidi odsuzovat nebo tak... Ale jsem zase taková, že, jak bych to řekla. Lidi kolem mě mě zas tak moc nezajímají. Mě zajímá moje osoba... a můj pohled na svět.

T: No, v některých situacích asi chápu, že není úplně to na to, aby se člověk řídil tím, jak chtějí ostatní, aby třeba vypadal nebo nechat si kecat do toho, kdo člověk jako je uvnitř. To prostě to víme, to ví člověk vždycky jen sám.

V: Jo, já jsem třeba prošla kriminálem a jsem o tom přesvědčila celý kriminál, že prostě jsem Daniela a ne to, co mám v občance. Jsem o tom přesvědčila i pana ředitele. Jak jsme se i tam bavili, tak já jsem potřebovala...

T: Říkáte přesvědčila, takže na začátku vám to jako nevěřili nebo?

V: No, nevěřili... Spíš tam asi trochu trvalo, než si na to někdo zvykl, než si na to lidi zvykli. Ale tam je to něco trochu jiného než venku. Tam je to takový víc... Lidi to berou spíš než, než venku. Tam je to prostě něco jiného. Ale co se těch sociálních služeb týče, já jsem... můžu říct spokojená. Včera se mi teda stal... stala taková věc, ale to jsem kousla teda, protože jsou prostě takový pravidla, tak takový pravidla jsou no. Tak bohužel. Díky, díky technice porušila, ale dobrý no. Technika mě včera zklamala postě no. Zklamal mě můj vlastní mobilní telefon, kterej šel vo patnáct minut pozděje, než měl. Takže jsem vstala pozdě no a dostala jsem dištanc, na jednu noc. Takže... ale to už je za mnou.

T: To nepřijemný.

V: Jsem to přežila. No, nevím co by Vás ještě zajímalo?

T: No tak jo, takže vlastně máte zkušenost jenom tady s tím zařízením? Předtím teda nebo jako v současné době že byste ještě chodila do nějaký jiný služby

Okomentoval(a): [KC22]: trans identita djs nevedla k ztrátě přístřeší

Okomentoval(a): [KC23]: drogová minulost – důvod potíží

Okomentoval(a): [KC24]: překonání drogové závislosti svépomocí

Okomentoval(a): [KC25]: osobní doklady nekomplikovaly djs situaci

Okomentoval(a): [KC26]: otázky na identitu od okolí

Okomentoval(a): [KC27]: otevřenost ohledně trans identity

Okomentoval(a): [KC28]: přijetí od druhého člověka záleží na něm

Okomentoval(a): [KC29]: dřív očekávání odsouzení od okolí

Okomentoval(a): [KC30]: názor okolí ne až tak zajímavý

Okomentoval(a): [KC31]: „Mě zajímá moje osoba... a můj pohled na svět“

Okomentoval(a): [KC32]: zkušenost s vězením

Okomentoval(a): [KC33]: přesvědčování lidí o svém genderu (úspěšné)

Okomentoval(a): [KC34]: míra úspěchu djs – přesvědčení ředitele o svém genderu

Okomentoval(a): [KC35]: důvod přesvědčování o genderu - nezvyk okolí

Okomentoval(a): [KC36]: snadnější přijetí genderu ve vězení než v běžné společnosti

Okomentoval(a): [KC37]: poskytovanou službu hodnotí pozitivně

Okomentoval(a): [KC38]: udělení distancu kvůli nedodržení pravidel (zaspání)

Okomentoval(a): [KC39]: noc na ulici se dá přežít

V: No občas zajdu do K-centra, ale to je takový... Že se snažím... vypomocet drogově závislým teda.

T: Takže tam máte zkušenost jako dobrovolnice? Peer konzultantka?

V: Dejme tomu, no to ani ne... Spíš takový známý... známý lidi, který se stydí do toho K-centra jít mi dají svoje použité injekční stříkačky a já jim to tam doručím teda jako.

T: Jo jo.

V: Ale už jsme se bavili v K-centru o nějaký spolupráci. Takže, takže jako... Pracovat u nich jako dobrovolnice nebo něco takového. Vyložene že bych byla interní nebo něco takového, to nejde, protože na to nemám školy, ani mít nebudu, protože... Do školy už fakt nejdu, ve třiceti už je to pozdě.

T: No, tak jsou lidi, kteří si ještě chtějí dodělat, ale zas na druhou stranu chápou že...

V: To už pro mě není.

T: ...a je to velká časová investice.

V: To za první a za druhý na to nemám peníze.

T: A tam vás teda berou dobře?

V: Jo, taky.

T: Taky. Tak to rád slyším.

V: Nemůžu říct, že by mě takhle někde brali špatně. Já takhle přijdu si vyřizovat i sociální dávky na úřad práce. A tam mě teda oslovují podle příjmení, ale to člověk přežije.

T: No tak jo, tak děkuju za Váš... Vaši zkušenost.

V: Nevím, jestli Vám to takhle stačí, jestli Vás ještě něco zajímá.

T: No, je něco zajímavýho, co Vy si myslíte, že by mělo zaznít v takovém výzkumu? Co si myslíte že by jako... Jestli je něco, co si myslíte, že je nějaká komplikace, bariéra pro trans lidi v sociálních službách... Nebo naopak jestli si všimáte, že bysme jako něco měli jednodušší v těch sociálních službách, ať už tak nebo tak?

V: Jednodušší... No já si myslím, že sociální pracovníci v naší republice, v našem tom, měří jakoby všem stejně. Že by měl někdo větší výhody nebo... to asi ne. Ale... Co bych chtěla, aby zaznělo? Možná spíš takový vzkaz pro ostatní takový lidi že... Že když se někdo cejtí jinak, než to vypadá a je v nějaký tíživý situaci, tak ať se v žádným případě nebojí využít nějaký sociální služby, protože za to, čím jsme, si myslím že nás v těch sociálních službách nikdy nikdo nebude odsuzovat. A pokud to tak bude, že nás bude někdo odsuzovat, tak i tak se s tím dá pracovat, jakýmkoliv způsobem.

T: Tyjo, to je super vzkaz. Tak... tak to by tam skutečně zaznít mohlo.

V: To už ale nezáleží na mě žejo.

T: No nicméně já vám pak můžu ten text tý práce poslat i toho rozhovoru, abyste viděla, že jako že jsem tam nic nepřimyslel, abyste měla takovou zpětnou vazbu a kontrolu.

Okomentoval(a): [KC40]: zprostředkování služeb kontaktního centra pro známé

Okomentoval(a): [KC41]: možnost větší spolupráce s K-centrem

Okomentoval(a): [KC42]: nezáměr o další studium, ani pro získání kvalifikace

Okomentoval(a): [KC43]: pocit vhodného přístupu

Okomentoval(a): [KC44]: tolerance od společnosti

Okomentoval(a): [KC45]: autentické vystupování i na úřadě

Okomentoval(a): [KC46]: misgendering se dá přežít

Okomentoval(a): [KC47]: zaměstnanci ÚP oslovují dle úředního příjmení

Okomentoval(a): [KC48]: sociální pracovníci jsou djs spravedliví

Okomentoval(a): [KC49]: neodsuzující přístup soc. s.

Okomentoval(a): [KC50]: trans lidé by djs neměli mít obavy využít soc. s.

Okomentoval(a): [KC51]: existence možnosti jak řešit odsuzování od jednotlivců

[Poté jsme si na sebe vyměnili kontakty a účastnice mi poskytla přezdívku, pod kterou bude uvedena ve výzkumu. Nabídl jsem jí, že pokud by si na něco vzpomněla nebo chtěla dodat, může mi to napsat na e-mail.]

9. Seznam zkratk

AD: Azylový dům

DJS: dle jeho/jejích/jejich slov/soudu

ESLP: Evropský soud pro lidská práva

KP: komunikační partner/partnerka

LGBT+: označení pro lidi s lesbickou, gay nebo bisexuální sexuální osoby, transgender lidi a další queer osoby

MKN-10, MKN-11: mezinárodní klasifikace nemocí, 10. a 11. verze

NGO: nestátní nezisková organizace

OSPOD: Odbor sociálně právní ochrany dětí

SP: sociální pracovnice/pracovník/pracovníci

SÚKL: Státní ústav pro kontrolu léčiv ČR

TČ: trestná činnost

ÚP: Úřad práce

ÚZIS: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR